

**Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta**

Katedra křesťanské sociální práce

Charitativní a sociální práce

Bc. Karla Zahradníčková

*Pracovní uplatnění žen bez domova jako podmínka
jejich znovuzачlenění do společnosti*

Diplomová práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Mgr. Petra Potměšilová, Ph.D.

2016

Prohlášení:

„Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedla v seznamu literatury.“

V Olomouci dne 1. listopadu 2016

Bc. Karla Zahradníčková

Poděkování

Děkuji vedoucí práce doc. PhDr. Mgr. Petře Potměšilové, Ph.D. za odborné vedení, rady, pomoc a podporu, kterou mi poskytovala v průběhu tvorby této práce. Dále děkuji za projevenou důvěru ženám, které mi sdílením svého životního příběhu pomohly proniknout do problematiky bezdomovectví. Mé poděkování patří i celé mé rodině, která mne během celého studia podporovala.

<i>ÚVOD</i>	<i>1</i>
<i>I. TEORETICKÁ ČÁST</i>	<i>3</i>
<i>1 Bezdomovství, bezdomovectví, bezdomovec - úvod do problematiky</i>	<i>3</i>
1.1 Definice bezdomovectví	4
1.2 Sociální vyloučení, sociální začleňování	7
1.3 Typy bezdomovectví	10
1.4 Příčiny bezdomovectví	14
1.5 Vliv délky bezdomovectví na osobnost člověka	18
<i>2 Bezdomovectví žen</i>	<i>21</i>
2.1 Úvod do problematiky	21
2.2 Specifika bezdomovectví žen	24
<i>3 Sociální práce a člověk bez domova</i>	<i>27</i>
3.1 Sociální služby a osoby bez domova	28
3.1.1 Azylové bydlení, azylové domy	30
<i>4 Podpora zaměstnanosti</i>	<i>33</i>
4.1 Politika zaměstnanosti	33
4.2 Trh práce	36
4.2.1 Sociálně vyloučené osoby na trhu práce	37
<i>II. EMPIRICKÁ ČÁST</i>	<i>40</i>
<i>1 Metodologie</i>	<i>40</i>
1.1 Cíl výzkumu, výzkumné otázky	41
1.2 Výzkumný vzorek	42
1.3 Technika sběru informací	43
1.4 Etické aspekty	43
<i>2 Biografie respondentek</i>	<i>44</i>
<i>3 Analýza dat</i>	<i>47</i>
<i>4 Interpretace zjištění</i>	<i>48</i>
4.1 Dílčí výzkumná otázka č. 1	48
4.2 Dílčí výzkumná otázka č. 2	50
4.3 Dílčí výzkumná otázka č. 3	52
4.4 Dílčí výzkumná otázka č. 4	54
4.5 Dílčí výzkumná otázka č. 5	57
<i>5 Zaměstnanost žen bez domova a jeho význam pro jejich znovuzačlenění do společnosti – nová teorie</i>	<i>60</i>
<i>6 Diskuse</i>	<i>63</i>
<i>ZÁVĚR</i>	<i>66</i>

<i>POUŽITÉ ZDROJE</i>	67
<i>SEZNAM PŘÍLOH</i>	75

ÚVOD

„Bezdomovci jsou lidé jako my, ale postižení snad tím nejhrošším, co se člověku může stát – vyloučením ze společnosti.“

Mgr. Ilja Hradecký, zakladatel Naděje

Nad rolí, kterou člověk bez domova ve společnosti zaujímá a tím, jak je společností přijímán, se v posledních několika letech velmi často zamýšlím. Bohužel se mnohdy setkávám s neshášenlivostí, nedostatkem respektu, empatie a úcty k lidem bez domova. Zjednodušená prohlášení: „za svou situaci si můžou sami“, „kdyby opravdu chtěli, tak si najdou práci a nemusí spát venku“ a podobné slyším častokrát. Nízký sociální status lidí bez domova a negativní postoj k těmto osobám u české veřejnosti pravděpodobně souvisí s přesvědčením, že za svou situaci jsou zodpovědní oni sami a jedná se tedy o tzv. zaslouženou chudobu (deserving poor). Ve výzkumu zaměřeném na to, která skupina obyvatel si zaslouží sociální pomoc, se v České republice osoby bez domova zařadily až za skupiny opuštěných dětí, rodičů samoživitelů, postižených osob, starých lidí a nezaměstnaných. Lidé bez domova si zaslouží sociální pomoc pouze podle 22 % dotázaných. Evropský průměr ochoty pomoci těmto osobám byl přitom více jak dvojnásobný - 48 % (Šmídová, Vávra, 2016, s. 132 - 133). Tabulka zachycující výsledky tohoto výzkumu je Přílohou č. 1 této práce.

Pěnkava (In: Matoušek a kol., 2013, s. 340) upozorňuje, že: „Sami lidé bez domova vnímají svou situaci jako společností neakceptovanou a sami sebe jako jedince, o které se nikdo nezajímá – proto ztrácejí potřebnou motivaci ke změně.“ Ztráta domova má na osobnost člověka destruktivní vliv – ztrácí sebedůvěru, sebeúctu, je frustrovaný, ztrácí sociální kompetence a dovednosti. To vše vede k rezignaci a apatii. Práce, aktivita nebo pracovní činnost (a to nejen ve smyslu získání zaměstnání) je jednou z podmínek reintegrace člověka bez domova zpět do společnosti. Přitom dle výše uvedeného výzkumu v časopise *European Journal of Homelessness* by pomoc při hledání zaměstnání nabídlo pouze 1 % dotázaných. I v tomto případě se objevují mezi odpověďmi Čechů a evropským průměrem velké rozdíly, které je možné porovnat v Příloze č. 2 této práce.

Podle zjištění Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí je ztrátou bydlení ohrožena zhruba desetina domácností v ČR, v nichž žije přes 885 tisíc dospělých a dětí. Důvodem jsou nízké příjmy těchto domácností a vysoké náklady na bydlení (Šimíková, Vyhlídal, 2015, s. 38). Hledání efektivních způsobů pomoci osobám, které se již ocitli bez domova nebo jim ztráta domova hrozí a prožívají složitou životní situaci, je tak velmi aktuálním a dlouhodobým problémem naší společnosti. I když jsou bezdomovectvím určité kategorie obyvatel ohroženy více, bez domova se může za jistých okolností ocitnout takřka kdokoliv. Vágnerová, Czémy, Marek (2013, s. 256) shrnují: „Bezdomovectví je na počátku považováno za provizorium, něco co jednou skončí a člověk znovu bude žít normálně. Často se však stává, že lidé podceňují demotivující vliv ulice. Pokud má člověk nějaké plány do budoucna a motivaci někam směřovat, na ulici se tyto plány rozplynou. V této době se musí soustředit na přežití a svoje plány odsunout do budoucnosti anebo se jich definitivně vzdát.“

Bezdomovectví je extrémní formou sociálního vyloučení, které jedinci znesnadňuje mimo jiné přístup na pracovní trh. Proto jsem si jako téma diplomové práce zvolila právě problematiku pracovního uplatnění lidí bez domova jako podmínky jejich znovuzачlenění do společnosti. Zajímala jsem se nejen o to, jak práci a zaměstnání lidé bez domova vnímají, ale také jak probíhal jejich dosavadní pracovní život, jaké mají zkušenosti s hledáním pracovního uplatnění a co ovlivňuje jejich motivaci. V práci jsem se zaměřila na ženy bez domova.

Diplomová práce je primárně rozdělena na část teoretickou a empirickou. Teoretická část je strukturovaná do čtyř kapitol. První kapitola se věnuje teoretickému vymezení bezdomovectví, které je podloženo odbornou literaturou. Základní informace o typech a příčinách bezdomovectví, které jsou uvedeny v této kapitole, mají poskytnout náhled do problematiky. Druhá kapitola se zaměřuje na bezdomovectví žen a jeho odlišnosti od bezdomovectví mužů. Téma interakce sociální práce a člověka bez domova je popsáno v kapitole třetí. Čtvrtá kapitola teoretické části je věnovaná podpoře zaměstnanosti, a to především osobám sociálně vyloučeným na trhu práce. V empirické části je popsán kvalitativní výzkum mezi ženami bez domova. Výzkum byl zaměřen na jejich vnímání významu zaměstnání, případně pracovních činností, pro znovuzачlenění do společnosti. Součástí této části je představení metodologie, cíle výzkumu, způsobu analýzy dat, interpretace zjištění a diskuse o výsledcích získaných zjištění.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 Bezdomovství, bezdomovectví, bezdomovec - úvod do problematiky

Z jazykového hlediska považuje Ústav pro jazyk český výrazy „bezdomovství“ a „bezdomovectví“ v pořádku. Vznik slova „bezdomovství“ z hlediska slovotvorného vznikl z předložkového spojení „bez domova“. Výraz „bezdomovectví“ byl utvořen přímo od podstatného jména „bezdomovec“. Výrazně častěji se používá pojem „bezdomovectví“, který bude používán v diplomové práci.

Termín „bezdomovec“ můžeme z etymologického hlediska rozdělit na slova „doma“ a „bez“. Ekvivalenty tohoto termínu v cizích jazycích jsou: v angličtině „homeless“ (domov/vlast, bez), v němčině „Obdachlose“ (přístřeší, ztráta), ve francouzštině „sans-patrie“ (bez, vlast), v italštině „apolite“ (bez státní příslušnosti) (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012, s. 13).

Český právní systém chápe „bezdomovce“ jako osobu bez státní příslušnosti. V právních dokumentech se pojmy „bezdomovectví“ nebo „bezdomovství“ nevyskytují a pro osoby nacházející se v této situaci se používají pojmy „osoba bez přístřeší“ nebo „osoba v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení“. V sociální oblasti jsou bezdomovci zařazeni do kategorie „občanů společensky nepřizpůsobivých“ (Baláš a kol., 2015, s. 4). Tento pojem se používá již od 70. let a je zatížen negativní konotací.

Bezdomovectví vylučuje lidi ze stálého zaměstnání, sociální pomoci, kvalitní zdravotní péče - obecně z běžného života většinové společnosti (Anderson, 1999, In: Mikeszová, Lux, 2013, s. 33).

Počet lidí bez domova je obtížné určit. Všechna dosavadní sčítání¹ proběhla pouze na území větších měst (Praha, Brno, Ostrava, Plzeň), kde je fenomén bezdomovectví nejvíce viditelný a palčivý. V roce 2011 Český statistický úřad uskutečnil ve spolupráci se Sdružením azylových domů v ČR a Asociací poskytovatelů sociálních služeb sčítání osob bez domova. Sčítání se zaměřilo na osoby, které využívají služeb sociálních zařízení, tedy na ty, které jsou ochotny komunikovat a přijímat nabízenou pomoc. Sčítání probíhala v azylových domech, domech na půl cesty, noclehárnách a denních nízkoprahových centrech. Získané informace sice nemohou poskytnout relevantní informace o celkovém počtu osob bez domova v České republice, ale po dalším sčítání

¹ Úskalím definování bezdomovectví pro potřeby sčítání osob bez domova se zabývala mimo jiné první česká Konsensuální konference o bezdomovectví, která se konala v roce 2014.

bude možné sledovat vývoj ve struktuře této cílové skupiny. V roce 2013 zveřejnilo Ministerstvo práce a sociálních věcí odhad počtu osob bez domova. Jednalo se o 30.000 osob a dalších 100.000 osob bylo v té době bezdomovectvím ohroženo (MPSV, 2013).

V březnu 2016 Ministerstvo práce a sociálních věcí zveřejnilo nový odhad. Celkový počet bezdomovců se zvýšil na 68,5 tisíce osob a bezprostředně ohrožených ztrátou bydlení je bezmála 120 tisíc osob (MPSV, 2016).

Nárůst počtu osob bez domova a lidí, kteří jsou ztrátou bydlení ohroženi, je alarmující. Odborníci na otázku bezdomovectví v naší republice upozorňují na povinnost společnosti zabývat se tímto problémem. Každá společnost má podle nich na existenci tohoto fenoménu svůj přímý podíl, nese tak za něj spoluzodpovědnost, a proto by se měla aktivně podílet na jeho řešení (Baláš, O. a kol., 2010, s. 7). Plachý (2006, s. 5) říká: „Společnost vidí bezdomovce jako celek, jako ty, kteří se opíjejí někde v blízkosti různých nádraží, ale nevidí nebo spíše nechce vidět jednotlivé životní osudy.“

1.1 Definice bezdomovectví

Fitzpatrick, Kemp a Klinker (2004, s. 15) rozlišují tři základní typy definic bezdomovectví:

- nejužší vymezení, které formuluje bezdomovectví, jako životní situaci lidí, kteří žijí „bez střechy“ nad hlavou, tzn. bez přístřeší jakéhokoliv typu,
- širší vymezení, které zahrnuje i osoby, které využívají služeb azylových domů nebo nocleháren,
- nejširší vymezení připojuje i osoby, které žijí v nejistých podmínkách a jsou ztrátou bydlení ohroženi.

Evropská konsensuální konference o bezdomovectví, která se konala v roce 2010, definovala bezdomovectví jako komplexní, dynamický a diferencovaný proces, v jehož rámci různí jednotlivci a skupiny procházejí různými vstupními a výstupními body, neboli „trasami.“ „Bezdomovectví je velmi těžkou formou chudoby a sociálního vyloučení a je porušením základních lidských práv“ (2010, s. 5).

Bezdomovectví je považováno za mnohorozměrný společenský problém, na jehož vzniku a vývoji se podílí mnoho faktorů. Pro hledání řešení tohoto společenského problému je tedy potřeba vypracovat celou řadu koncepcí, které budou zaměřené na

oblast sociální politiky a sociálního zabezpečení. Prvotním úkolem je ale pečlivé vymezení okruhu dotčených osob (Hradecký, 2007, s. 9).

V České republice se první konsensuální konference o bezdomovectví konala v roce 2014. Konference se usnesla, že „bezdomovectví není vymezeno jednou jedinou správnou definicí a neexistuje ani žádné konkrétní vyčíslení tohoto fenoménu, které by bylo přesným vyjádřením skutečnosti“ (2015, s. 9). Absence definice tedy přispívá k tomu, že bezdomovectví není možné přesně zmapovat, získat relevantní informace a data o věkové struktuře, životní situaci, místě pobytu a potřebách zdravotních a sociálních služeb, případně tato data porovnávat, a to v rámci českého, evropského nebo mezinárodního kontextu.

Na upřesnění a funkčním vymezení bezdomovectví na celoevropské úrovni spolupracoval za Českou republiku tým Ilji Hradeckého, zakladatele neziskové organizace Naděje. Podle Hradeckého (2007, s. 23) je důležité ujasnit definici i samotnou typologii (viz kapitola 1.3 této práce) především z těchto důvodů:

- pro rehabilitaci pejorativního vnímání bezdomovců veřejností,
- pro vzájemné pochopení v jasně dohodnutých pojmech,
- pro výzkum jen pojmenovaných a vymezených jevů,
- pro realizaci sčítání bezdomovců,
- pro vytváření koncepce v oblasti sociální politiky,
- pro zjišťování potřeb a plánování sociálních služeb.

Vláda České republiky ve svém Usnesení č. 666 z roku 2013 schválila „Koncepci prevence a řešení problematiky bezdomovectví v České republice do roku 2020.“ V této koncepci je bezdomovectví definováno jako „synonymum pro extrémní sociální vyloučení, jehož je chudoba nejen příčinou, ale i důsledkem“.

Bezdomovectví v této Koncepci již není chápáno jen ve své viditelné formě, tedy jako lidé, kteří pobývají ve veřejném prostředí. Chápání tohoto fenoménu se rozšířilo, bezdomovectví je pokládáno za „dlouhodobý a složitý proces od ohrožení vyloučením z bydlení nebo ztráty bydlení (tj. od ohrožení sociálním vyloučením přes extrémní sociální vyloučení) až po návrat do obvyklého životního stylu, tedy po bydlení. Pokud má být sociální práce a další navazující podpora účinná, musí být promyšleně realizována ve

všech fázích procesu bezdomovectví, tj. již před rizikem jeho vzniku opatřeními preventivní povahy, tak podporou navazující na současné služby“ (2013, s. 5). Takto chápaný problém bezdomovectví, zahrnující i skryté bezdomovectví, potvrzuje zvyšující se zájem o řešení této problematiky a strategičtější přístup k tomuto fenoménu. Dosud se návrhy řešení zaměřovaly především pouze na tzv. viditelné formy bezdomovectví (Šmídová, Vávra, 2016, s. 120).

Bezdomovcem není pouze ten, kdo ztratil nebo opustil své bydlení. Za bezdomovce totiž můžeme považovat také lidi, kteří bydlení sice mají, ale jejich ubytování je jen krátkodobé, nejisté či nevyhovující (Hradecký, Hradecká, 1998, s. 27).

Osobu bezdomovce konkretizuje Kosová a spol. (In Baláš a kol., 2015, s. 7) jako: „Osobu s nedostatkem prostředků (nejen materiálních) nezbytných k běžnému způsobu života a bez možnosti nebo schopnosti si tyto prostředky samostatně obstarat či s nimi dále smysluplně nakládat. Bezdomovci jsou lidé žijící na ulici (míněno bez možnosti zdržovat se v místě trvalého či přechodného bydliště a nevyužívající služby komerčních ubytovacích zařízení), kteří mají z nejrůznějších důvodů velmi ztížený nebo zcela zamezený přístup ke zdrojům, které umožňují naplňovat základní životní potřeby (stravu, ošacení, hygienu, zdravotní péči), či nemají schopnost těchto zdrojů správně využít. Bezdomovci jsou zpravidla závislí na službách organizací zřízených obcemi nebo zařízeních provozovaných nestátními neziskovými organizacemi – NNO (např. denní centra, noclehárny, azylové domy, ubytovny). Další nezanedbatelnou část tvoří ti, kteří nevyužívají žádné nabízené a dostupné služby a fakticky přežívají v extrémní sociální izolaci.“

Plachý (2006, s. 4) charakterizuje osobu bezdomovce takto: „Velmi často se jedná o lidi, kteří se v určité chvíli dostali na životní křižovatku tak, jak je to u většiny z nás. Ale v této chvíli neměli blízko sebe rodinu, přátele, společnost anebo nechtěli slyšet názory druhých a vydali se na cestu, která vypadala zdánlivě pohodlná, ale nakonec je přivedla na ulici.“

V České republice se problematikou bezdomovectví zabývají například Hradecký, Marek, Vágnerová, Baláš, Haasová a další. Dosud prováděné výzkumy se zaměřovaly především na příčiny bezdomovectví (např. Šafaříková, 1994; Hradecký, Hradecká 1996; Horáková 1997). Roli neziskových organizací v oblasti bezdomovectví zkoumali Hladíková, Hradecký (2007). Problematikou bezdomovectví z pohledu kriminologie se zabývala Štěchová a kol. (2008). Bezdomovectví u mladých lidí zkoumali Vágnerová, Csémy, Marek (2013). Pomoc státu lidem bez domova v oblasti bydlení, včetně faktorů a

bariér z pohledu forem a rozsahu pomoci, byla předmětem výzkumu Mikeszové a Luxe (2013).

1.2 Sociální vyloučení, sociální začleňování

Bezdomovectví představuje extrémní formu sociálního vyloučení (Hradecký, 1996, s. 19). Zároveň je podle Pleace (2000, In: Mikeszová, Lux, 2013 s. 33) sociálním vyloučením bezdomovectví způsobeno.

Obecně je sociální vyloučení chápáno jako mechanismus, který určitým skupinám ve společnosti znesnadňuje přístup k materiálním a duchovním zdrojům a vytlačuje je tak na okraj společnosti. Jedná se o přístup k systémům:

- produkce, pracovního trhu a redistribuce statků a služeb (včetně služeb veřejných jako je zdravotní péče nebo vzdělání),
- rodinného života,
- politického života,
- komunitního života,
- kultury (Mareš, Horáková, Rákoczyová, 2008, s. 11).

Vágnerová a kol. (2013, s. 9) upozorňuje, že sociální vyloučení zasáhne do ve všech oblastech života člověka, a to:

- ztrátou profesní pozice a tím i legálního přístupu k finančním prostředkům, ztrátou ekonomické soběstačnosti,
- vyloučením z rodinného společenství, narušením vztahů s blízkými lidmi a rozpadem sociální sítě,
- redukováným stylem života a nárůstem závislosti na podpoře charitativních organizací, žebráním a prohledáváním odpadků či kriminální aktivitou.

Nejrizikovější faktory, které mají přímý dosah na potenciální vznik sociálního vyloučení, vyjmenovává Trbola, Nečasová a Rákoczyová (2015, s. 16). Jsou to:

- ztráta zaměstnání,
- chudoba,

- sociální patologie.²

Sociální vyloučení je definováno v Zákoně o sociálních službách č. 108/2006 Sb., a to jako „vyčlenění osoby mimo běžný život společnosti a nemožnost se do něj zapojit v důsledku nepříznivé sociální situace...“

Dle Hradeckého (1996, s. 18) je předstupněm sociálního vyloučení sociální nouze. Charakterizuje ji takto: „V sociální nouzi je člověk pro svůj vysoký věk nebo nezletilost, pro zdravotní postižení, nemoc, ztrátu soběstačnosti, pro samotu nebo dysfunkci rodiny, pro ohrožení práv a zájmů třetí osobou nebo pro jiné závažné okolnosti není fakticky schopen uspokojit své základní životní potřeby. Sociální nouze může mít dlouhodobý charakter, může se postupně vyvíjet z hmotné nouze, ale také může být vybuzena silným vnějším impulsem (úrazem, úmrtím v rodině, násilným trestným činem). Člověk v sociální nouzi vždy potřebuje účinnou vnější pomoc, v opačném případě hrozí společenské vyloučení.“

Ke společenskému vyloučení však může vést i morální nouze člověka. Hradecký (tamtéž, s. 18) ji popisuje jako sociální situaci člověka, který své základní životní potřeby naplňuje nedůstojným způsobem, například drobnou kriminalitou, konzumací zbytků a odpadků. V tomto případě nestačí pouze hmotná nebo finanční pomoc, ale podle Hradeckého je nutná osobní účast druhého člověka. Pomoc v této situaci pokládá za mnohem komplikovanější než u sociální a hmotné nouze.

Hradecký (tamtéž, s. 19) varuje před nevratnými důsledky společenského vyloučení, pokud se nedostaví včasná účinná osobní pomoc.

Za hlavní cestu k překonávání problémů spojených se sociálním vyloučením považují Janoušková a Nedělníková (2008, s. 319) integraci těchto lidí do společnosti. Dalším důležitým předpokladem úspěšného řešení sociálního vyloučení je solidarita těch, kteří jsou na tom lépe s těmi, kteří jsou na tom hůře.

Zákon o sociálních službách č. 108/2006 Sb. (§ 3) chápe sociální začleňování jako proces, který zajišťuje, že osoby sociálně vyloučené nebo sociálním vyloučením ohrožené dosáhnou příležitostí a možností, které jim napomáhají plně se zapojit do ekonomického, sociálního i kulturního života společnosti a žít způsobem, který je ve společnosti považován za běžný.

² Podle Mühlpachra (2002, s. 6) je sociální patologie „shrnující pojem pro nezdravé, nenormální, obecně nežádoucí společenské jevy, tzn. společnosti nebezpečné, negativně sankcionované formy deviantního chování.“ Tímto pojmem se ale hlavně označuje studium příčin těchto nežádoucích společenských jevů.

Standardní sociální začlenění poskytuje člověku ochranu, kterou vytváří rodina, lidé v jeho okolí, společenství. O tuto ochranu člověk bez domova přichází. Člověku bez domova chybí lidé, k nimž dříve patřil. Postrádá také místo, kde by se cítil bezpečně a kde by byl někdo, kdo je ochoten pro něj něco udělat (Vágnerová a kol., 2013, s. 10).

V reintegračním procesu osob bez domova tak jde o více než zajištění ubytování (Marek In: Vágnerová a kol., 2013, s. 205). Podle Kaliny (2008, tamtéž, s. 205) musí reintegrační proces zahrnovat všechny tyto roviny:

- sociální práce – zajištění dokladů, bydlení, obživy, a to nejlépe získáním práce, případně invalidního důchodu, pomoc při řešení zadlužení, apod.,
- psychologickou – pomoc při obnovování sociálních vztahů, získávání sebedůvěry a nových dovedností,
- medicínskou – léčba závislostí a jiných psychiatrických poruch, případně nemocí (např. hepatitida C),
- spirituální – vliv na vnitřní směřování a určování hodnot, které člověka formují a udržují jeho snahu o změnu.

Strategie sociálního začleňování na období 2014 – 2020, kterou schválila vláda České republiky, vyjmenovává oblasti, které jsou pro podporu sociálního začleňování důležité:

- přístup k zaměstnání a jeho udržení,
- sociální služby,
- podpora rodiny,
- rovný přístup ke vzdělání,
- přístup k bydlení,
- přístup ke zdravotní péči,
- zajištění slušných životních podmínek,
- podpora dalším začleňujícím veřejným službám (2014, s. 23 – 65).

1.3 Typy bezdomovectví

Evropská federace národních sdružení pracujících s bezdomovci FEANTSA vytvořila Typologii bezdomovectví a vyloučení z bydlení, která se nazývá ETHOS. Tato typologie byla v roce 2005 označena za společnou rámcovou definici bezdomovectví. Tato typologie používá k chápání domova tři oblasti:

- fyzickou (tzn. mít přiměřené bydlení, které je způsobilé k naplňování potřeb dané osoby a její rodiny),
- sociální (tzn. mít prostor pro vlastní soukromí s možností sociálních vztahů),
- právní (tzn. mít výlučné vlastnictví, jistotu užívání a právní důvod k užívání tohoto prostoru).

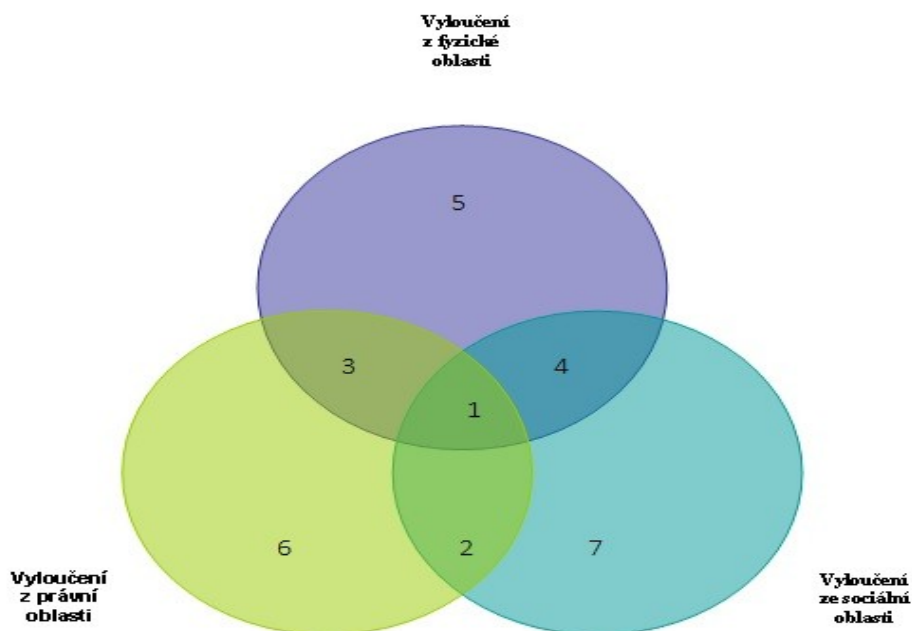
Tyto tři dimenze uvádí také Busch-Geertsem (2010, In: Šibíková a kol., 2016, s. 18) jako podmínky, které má bydlení poskytovat, aby člověk měl pocit, že „má domov“. Na české podmínky adaptoval typologii ETHOS Hradecký a kol. (2007, s. 30). K jednotlivým generickým definicím vytvořili národní subkategorie. Tato typologie umožňuje sbírat statistické údaje a porovnávat je s údaji jiných členských států Evropské unie. Typologie ETHOS převedená na české podmínky je přílohou této práce (Příloha č. 3).

Absenci bydlení typologie ETHOS rozděluje do čtyř hlavních životních situací - forem vyloučení z bydlení:

- bez střechy,
- bez bytu,
- nejisté bydlení,
- nevyhovující bydlení.

Typologie ETHOS byla využita při sčítání lidí bez domova, která se v České republice uskutečnila v letech 2006, 2010 a 2015.

Obr. 1. Oblasti vyloučení, které vymezují bezdomovectví (uvedená čísla označují jednotlivé koncepční kategorie – viz Tabulka č. 1)

1 - Bez střechy

2 - Bez domova

3 - Nejisté a nevyhovující bydlení

4 - Nevyhovující bydlení a sociální izolace v legálně obývaném obydlí

5 - Nevyhovující bydlení (jisté užívací právo)

6 - Nevyhovující bydlení (vhodné k obývání)

7 - Sociální izolace v kontextu jistého a vhodného bydlení

Zdroj: Konsensuální konference o bezdomovectví v České republice: sborník z konference: Praha, 26. – 27. 11. 2014. (2015)

Tabulka č. 1: Sedm teoretických oblastí bezdomovectví

Číslo	Koncepční kategorie	Oblast fyzická	Oblast právní	Oblast sociální
1.	Bez střechy	Žádné obydlí (střecha)	Žádný právní nárok na užívání prostoru (vlastnictví, užívací právo)	Žádný soukromý a bezpečný osobní prostor pro sociální vztahy
2.	Bez domova	Má místo k bydlení, vhodné k obýváním	Žádný právní nárok na užívání prostoru (vlastnictví, užívací právo)	Žádný soukromý a bezpečný osobní prostor pro sociální vztahy
3.	Nejisté a nevyhovující bydlení	Má místo k bydlení (nejisté a/nebo nevhodné k obýváním)	Žádná jistota užívacího práva	Má prostor pro sociální vztahy
4.	Nevyhovující bydlení a sociální izolace v legálně obývaném obydlí	Nevyhovující bydlení (nezpůsobilé k obýváním)	Má právní nárok a/nebo jistotu užívacího práva	Žádný soukromý a bezpečný osobní prostor pro osobní vztahy
5.	Nevyhovující bydlení (jisté užívací právo)	Nevyhovující bydlení (nezpůsobilé k obýváním)	Má právní nárok a/nebo jistotu užívacího práva	Má prostor pro sociální vztahy
6.	Nejisté bydlení (vhodné k obýváním)	Má místo k bydlení	Žádná jistota užívacího práva, ztráta vlastnictví	Má prostor pro sociální vztahy
7.	Sociální izolace v kontextu jistého a vhodného bydlení	Má místo k bydlení	Má právní nárok a/nebo jistotu užívacího práva	Žádný soukromý a bezpečný osobní prostor pro sociální vztahy

Zdroj: Konsensuální konference o bezdomovectví v České republice: sborník z konference: Praha, 26. – 27. 11. 2014. (2015)

Hradecký (1996, s. 27) rozděluje bezdomoveckou populaci do tří skupin:

- a) skupina fenoménu zjevného bezdomovectví (v angličtině roofless),
- b) skupina fenoménu skrytého bezdomovectví (v angličtině houseless),
- c) skupina fenoménu potenciálního bezdomovectví.

Skupina fenoménu zjevného bezdomovectví je sice nejviditelnější, nejlépe identifikovatelná, ale reprezentuje pouze část osob bez trvalého bydliště. Jsou to lidé spící na ulici, na nádražích i ti, kteří vyhledávají ubytování v noclehárnách, azylových domech. Skupinu fenoménu skrytého bezdomovectví tvoří lidé bez přístřeší, kteří nespí na ulici, ale z nějakého důvodu se neobracejí na veřejné nebo charitativní služby, aby získali nocleh. Tito lidé využívají příležitostná ubytování jen na krátkou dobu, která jsou nejistá a přechodná. Někdy využívají služeb ubytovacích zařízení města nebo charitativních organizací, kde ale můžou setrvat jen určitou dobu. Některé ubytovny jsou určeny jen pro muže nebo ženy nebo ženy s dětmi.

Skupinou fenoménu potenciálního bezdomovectví jsou lidé, kteří bydlí a odmítají atributy bezdomovectví, ale jejich bydlení není stálé nebo plně vyhovující. Jedná se především o osoby žijící v nejistých podmínkách nájemních bytů, nebo bytů zdravotně závadných, v domech určených k demolici nebo asanaci, provizorních, zchátralých nebo přelidněných bytech apod. Jejich potřeby jsou úřadům buď neznámé, nebo známe jen částečně. Do této skupiny jsou zahrnuty i osoby, které čekají na propuštění z různých ústavů, vězení, opuštění z dětského domova.

Koukolík (2001, In: Marek, 2010, s. 12) rozděluje bezdomovce podle časového hlediska na:

- bezdomovce chronické, tj. lidé, kteří nikdy nedosáhli na vlastní bydlení,
- bezdomovce epizodické, tj. lidé, kteří putují mezi ulicí a domovem,
- bezdomovce přechodné, tj. lidé, u kterých je bezdomovectví přechodnou krizovou situací.

Typologii bezdomovectví podle způsobu využívání služeb předkládá Pěnkava (2002, tamtéž, s. 13). Rozlišuje bezdomovce na ty, kteří využívají:

- jednorázovou pomoc a krizovou intervenci. Tito lidé se ocitli v dočasné krizi. Pokud se však krize protahuje, většinou odkládají řešení situace na neurčito.
- krátkodobou nebo střednědobou pomoc. Tito lidé mohou vyhledávat pomoc opakovaně i během několika let.
- služby, které uspokojují pouze fyziologické potřeby a které nevyžadují jejich aktivní účast. Tito lidé odmítají služby sociálního poradenství, které mají dlouhodobější charakter. Pěnkava tuto skupinu bezdomovců nazývá klienty rezignovanými.

1.4 Příčiny bezdomovectví

Příčinami bezdomovectví v Evropě se zabývala Evropská konsensuální konference o bezdomovectví, která se konala 9. a 10. prosince 2010 v Bruselu: „Bezdomovectví je výsledkem souhry strukturálních, institucionálních, vztahových a osobních faktorů.“ (2010, s. 10). Často se jedná o komplikované a vzájemně propojené příčiny. Většinou člověk zůstane bez domova v důsledku kombinace různých faktorů. Patří mezi ně:

- individuální faktory: rozpad vztahu, domácí násilí, úmrtí partnera, ztráta zaměstnání, užívání návykových látek;
- institucionální faktory: nedostatek adekvátních služeb podpory, např. při propuštění z vězení nebo z psychiatrické léčebny;
- strukturální faktory: nedostatek přijatelných a dostupných možností bydlení, vysoká míra nezaměstnanosti, chudoba. V České republice mezi typické strukturální faktory patří především politika bydlení uplatňovaná před rokem 1989, ekonomická transformace v 90. letech a privatizace veřejně spravovaného bytového fondu.

Individuální rizikové faktory rozvinuli Šimíková a kol. (2016, s. 34) takto:

- Příjmové hledisko: ekonomická neúspěšnost, nízký disponibilní či reziduální příjem, který nedovoluje pravidelně a včas hradit náklady spojené s bydlením či úvěry na bydlení či zadlužení obecně.

- Nepříznivá událost: rozpad vztahu, domácí násilí, nezaměstnanost, úraz, nemoc, smrt partnera, které mají za následek výpadek (celého nebo části) disponibilního příjmu.
- Událost v rámci životního cyklu: dokončení vzdělání, začátek pracovní kariéry, narození dítěte, dovršení plnoletosti, odchod do starobního důchodu, rozpad domácnosti, smrt partnera, smrt rodiče.
- Zdravotní stav: nezaměstnanost či obtížná zaměstnatelnost, nízký příjem, nároky na stavebně-technickou stránku bytu a jeho vybavení; v případě mentálního onemocnění nedostatek sociálních kompetencí a kompetencí spojených s udržením bytu.
- Specifické životní etapy: spojené s dlouhodobými pobyty ve zdravotnických zařízeních, pobytových sociálních službách, dětských domovech a věznicích.
- Připsané nežádoucí charakteristiky: spojované s příslušníky etnických menšin, obecně cizinců, ale také rodin s dětmi, osamělých rodičů, osob s mentálním, psychickým onemocněním, osob s historií pobytu ve výkonu trestu.
- Nedostatek sociálních kompetencí spojených s udržením bytu: v důsledku zdravotního stavu, životního cyklu, dlouhodobým pobytem v ústavní péči či pobytovém zařízení, ale také dlouhodobým pobytem v sociálním vyloučení, typicky v ubytovacím zařízení v sociálně vyloučené lokalitě.
- Asociální chování: psychické onemocnění, konzumace nadměrného množství alkoholu či užívání drog, sousedské neshody, neochota plnit závazky a povinnosti spojené s bydlením.

Za bezprostřední spouštěče bezdomovectví jsou považovány:

- rozpad vztahů (buď mezi partnery, nebo mezi rodiči a jejich dospělými dětmi). Tento faktor je považován z nejvýznamnější.
- vystěhování (nebo jeho riziko). Je spojeno především se smluvními vztahy na dobu určitou, ale i dluhy na nájmu nebo nedoplatky.
- individuální problémy, jako je zneužívání alkoholu, drog nebo duševní onemocnění (tamtéž, s. 21).

Plachý (2006, s. 4) doplňuje další příčiny: nepřizpůsobení se překotnému tempu společnosti, nechuť pravidelně pracovat, nechuť myslet na budoucnost nebo touha po životě jen ze dne na den. Dále připojuje určitou hrdost (např. než bych se doprošoval rodičů, případně svých dětí, sociálních pracovníků) a určitou tvrdost (např. vyhnání těhotné dcery z domova, nepřijetí prohřešků dětí).

Podle Mydlíkové (In: Rehuš, 2016, s. 186) jsou příčinou bezdomovectví existenční problémy, které nedovedli lidé vyřešit a propadli sociální síti.

Marek (2013, In: Vágnerová a kol., 2013, s. 207) se přiklání k rozdělování příčin bezdomovectví stejně jako u tzv. atribuční teorie.³ Atribuční teorie rozlišuje dva základní druhy faktorů, kterými si lidé vysvětlují různé jevy:

- faktory interní, tzn. že daný čin může být důsledkem faktorů, které přísluší osobě, která je vykonala (např. její snaze, schopnostem, záměru),
- faktory externí, tzn. že původcem události může být nějaký aspekt sociálního a fyzického prostředí (např. ovlivnění obtížností úkolu, ovlivnění náhodou – štěstím nebo smůlou) (Koubalíková, 2016, s. 76).

Podle Marka (In: Vágnerová, 2013, s. 207) individuální nebo-li dispoziční příčiny bezdomovectví korespondují s interními faktory dle atribuční teorie, zatímco příčiny strukturální (někteří autoři je nazývají situační) odpovídají faktorům externím dle atribuční teorie.

Atribuční rozdělení příčin bezdomovectví vede podle Marka (tamtéž, s. 207) ke dvěma různým přístupům k pomoci bezdomovcům: „Pokud je bezdomovec považován za viníka své situace, předpokládá se, že pouze on sám může svou situaci změnit. Jestliže jeho dispozice nestačí ke změně způsobu života, je třeba jej izolovat, aby neohrožoval zbytek společnosti. Z hlediska extrémního důrazu na individuální příčiny bezdomovectví se pak zdá jakákoliv pomoc málo účinná, protože změnit individuální dispozice vnějším zásahem nelze.“ Reintegrační program v tomto pojetí vychází z behaviorální terapie, jejíž systém je složený z odměn a represivních opatření (snaha je odměňována, nepodřízení se normám je trestáno).

Pokud jsou však příčiny bezdomovectví vysvětlovány faktory vnějšími, neboli strukturálními, je reintegrační proces založen na omezení různých situačních faktorů, které se jeví jako rizikové (například jako rizikové je chápáno setrvávání na ulici).

³ Atribuční teorie se začala rozvíjet v 50. letech 20. století. Základy atribuční teorie položil Heider (1958).

Příkladem tohoto přístupu je tzv. rehousing, tzn. poskytnutí přístřeší bezdomovci, který jej ztratil. Předpokládá se totiž, že změnou situace se změní chování člověka. Marek však tento přístup přirovnává k „uklizení bezdomovce z ulice do noclehárny nebo azylového domu.“ Zkušenosti z posledních let ukazují, že získání bydlení chování klienta nezmění, ale naopak může mít demotivující charakter, protože se s touto změnou spokojí a rezignují na zlepšení své životní situace.

Nejnovější přístup k vysvětlení příčin bezdomovectví je založen na skutečnosti, že individuální (dispoziční, interní) a strukturální (situační, vnější) faktory se navzájem ovlivňují a je tedy třeba uvažovat o příčinách komplexně. S tímto vědomím je třeba přistupovat především při uskutečňování reintegračních programů pro bezdomovce a věnovat pozornost jak vnějším, tak vnitřním faktorům, které úspěšnost těchto programů zásadně ovlivňují (Marek, tamtéž, s. 208).

Na obtížnost rozdělování faktorů, které se na bezdomovectví podílejí, upozorňuje i Haasová (2005, s. 13). Životní příběhy lidí bez domova jsou podle ní různé a na ulici se lidé neocitli jen z jednoho důvodu. Za rozhodující pokládá faktory objektivní a subjektivní. Objektivní faktory ovlivňuje sociální politika státu a jeho zákonodárství (např. dodržování lidských práv, uplatňování zásad rovných příležitostí, přístup k nezaměstnanosti). Faktory subjektivní ovlivňují sami jednotlivci, jejich rodiny, skupiny, schopnosti, charakter, věk apod. Subjektivní faktory pak Haasová rozděluje do těchto kategorií:

- materiální (např. ztráta bydlení, zaměstnání, nedostatečné příjmy),
- vztahové (např. osamělost, rodinné problémy),
- osobní (např. duševní, tělesné onemocnění, alkoholismus),
- institucionální (např. propuštění z vězení, ústavu).

Hradecký (1996, s. 35) vyjmenovává rizikové skupiny ohrožené vznikem bezdomovectví:

- lidé pod velkým psychickým tlakem,
- lidé dlouhodobě žijící v ústavních zařízeních (dětský domov, vězení),
- lidé závislí na alkoholu, omamných látkách, výherních automatech,
- lidé se zdravotním postižením (tělesné nebo mentální), kteří vyžadují pomoc druhé osoby,

- lidé trpící psychickými poruchami,
- osamělí starší lidé,
- týrané a sexuálně zneužívané ženy a děti,
- příslušníci některých etnických skupin,
- utečenci,
- lidé postižení živelnými událostmi (požár, záplavy, atd.)

Fitzpatrick a kol. (2004, s. 42 - 46) vytvořili z dostupných výsledků výzkumů a informací o bezdomovectví ve Velké Británii přehled podstatných znaků osob, které jsou bezdomovectvím nejvíce ohroženy:

- samostatně žijící lidé (zejména muži) mají 4x vyšší šanci stát se bezdomovci,
- samostatně žijící rodič s dítětem je 17x více ohrožen bezdomovectvím,
- nejvíce ohroženi jsou mladí lidé ve věku do 29 let,
- muži jsou ohroženi více než ženy (ovšem ženské bezdomovectví je častěji skryté na rozdíl od zjevného bezdomovectví mužů),
- ženy bez domova jsou v průměru mladší než muži bez domova,
- lidé z etnických minorit přespávají na ulici méně často než lidé „bílí“, ovšem zároveň tito lidé častěji využívají různé ubytovny a noclehárny,
- častěji se bezdomovci stávají obyvatelé velkých měst než lidé z venkova.

Plánování aktivit zaměřených na prevenci bezdomovectví by tak mělo směřovat především k těmto skupinám.

Plachý (2006, s. 3) považuje za jednu z příčin bezdomovectví přetrhání přirozených rodinných vazeb. Vysvětluje tak například vyšší počet osob bez domova ve větších městech a v průmyslových zónách na Ostravsku než na jižní Moravě, kde ještě podle něj stále funguje tradiční model rodiny.

1.5 Vliv délky bezdomovectví na osobnost člověka

Podle doby trvání rozděluje Bočáková (In: Rehuš, 2016, s. 12) bezdomovectví na krátkodobé a dlouhodobé. Osoby krátkodobě bez domova jsou osoby v akutní nouzi. Pokud je účinná pomoc poskytnuta okamžitě, je pravděpodobné jejich rychlé začlenění

zpět do společnosti. Za bezdomovectví dlouhodobé považuje Bočáková období několika měsíců, roků. Za kritickou hranici pokládá jeden rok až dva. Dlouhodobé bezdomovectví vyžaduje specifický způsob života, a to podle Bočákové vlastně znemožňuje návrat do společnosti.

Berešková (2003, In: Rehuš, 2016, s. 11) uvádí čtyři stádia vývoje bezdomovectví, přičemž posloupnost jednotlivých stádií nemusí být dodržena:

1. stádium – člověk se nedokáže zařadit do života, neumí překonat neúspěch, ztrácí kontakt s přáteli,
2. stádium – fáze regrese – člověk ztrácí sebeúctu, zájem o zevnějšek, zaměstnání,
3. stádium – fáze závislosti – člověk začíná být závislý na jiných, začíná žebrot,
4. stádium - fáze rezignace – člověk rezignuje nad sebou i světem, vzdává se své minulosti, přestávají existovat jakákoliv přátelství, jen malá část se dokáže vrátit do „normálního života“, pořadí hodnot se nenávratně mění.

Pěnkava (In: Matoušek, a kol., 2013, s. 443) upozorňuje na tři zlomové okamžiky, které chování lidí bez domova podstatně ovlivňují. Tyto okamžiky nastávají přibližně v období do jednoho roku, do pěti let a nad pět let. Vysvětluje to takto: „První etapa (do jednoho roku) se pokládá za rozhodující a z pohledu sociální práce ji lze poměrně úspěšně využít k snadnějšímu navazování vztahu s klientem, jenž ještě bývá do určité míry motivovaný ke změně své stávající situace. V obou dalších obdobích (do pěti let, nad pět let) už dochází k pozvolné adaptaci na bezdomovecké prostředí a subkulturu a k postupnému snižování zájmu klienta o změnu. Po pěti letech života bez domova je naděje na obrát velmi malá.“

Také výzkum, který probíhal v roce 2012 mezi mladými bezdomovci v Bratislavě, potvrdil, že je období prvního roku na ulici klíčové. Pokud se lidem bez přístřeší nepodaří v tomto období z bezdomovectví vymanit, pak na ulici zůstávají. S prodlužujícím se obdobím bez přístřeší, jejich šance na znovuzачlenění klesá (Rochovská a kol., 2013, s. 15).

Vztah mezi délkou období strávenou na ulici a hloubkou změn osobnosti Jurovatý (2006, s. 37) shrnuje takto: čím déle bezdomovectví trvá, tím více se fixují nové způsoby chování, zvyrazňuje se degradace osobnosti, snižuje se motivace něco změnit, člověk silněji přijímá identitu bezdomovce.

Schopnost návratu do „normálního“ života ovlivňují vedle délky trvání pobytu na ulici také sociální deviace (např. zneužívání alkoholu, drog, kriminalita) a neschopnost nebo nemožnost získat zaměstnání. Mezi důvody, které brání získat zaměstnání, patří ztráta dokladů, neexistence bydliště, ztráta schopnosti pracovat, nedostatečné vzdělání, záznam v rejstříku trestů, první dojem uchazeče o zaměstnání, který udělá na zaměstnavatele apod.

2 Bezdomevctví žen

2.1 Úvod do problematiky

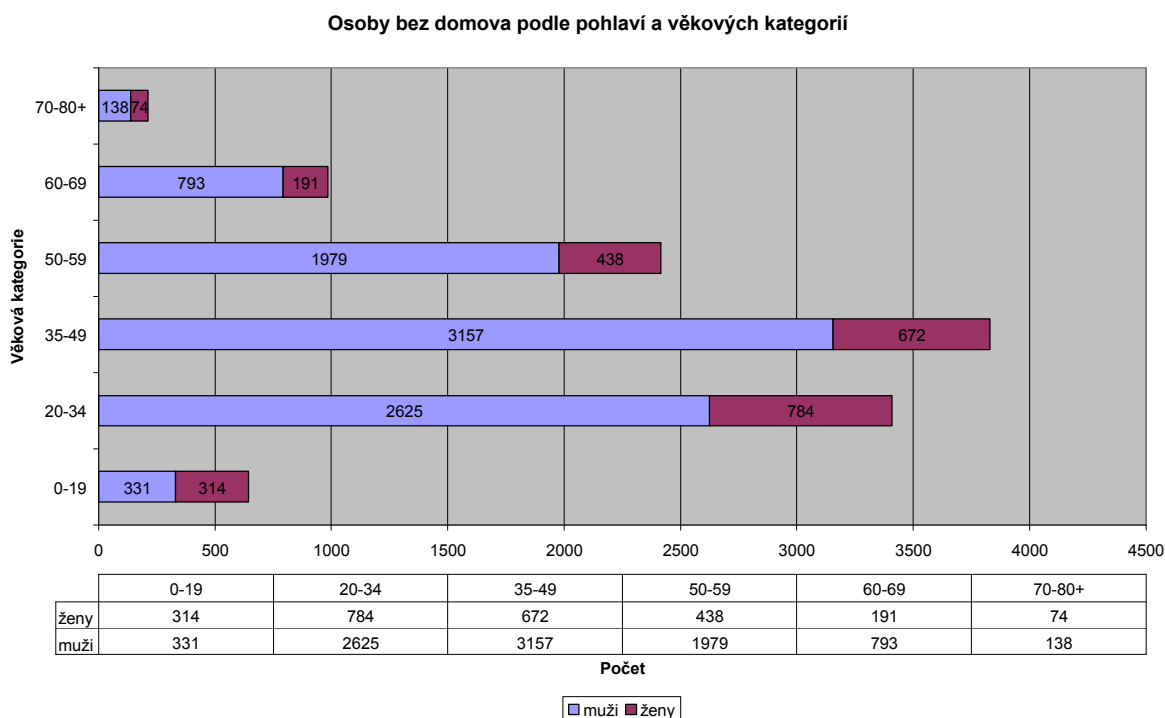
Bezdomevctví žen má oproti bezdomevctví mužů mnohá specifika. Česká odborná veřejnost se ženskému bezdomevctví začíná věnovat až v posledních letech. „Koncepce prevence řešení problematiky bezdomevctví v České republice do roku 2020“, kterou schválila vláda České republiky v roce 2013, však genderové aspekty bezdomevctví vůbec neřeší.

Výzkumy týkající se problematiky bezdomevctví většinou genderově zaměřeny nejsou. Ty, které se soustředí na bezdomevctví žen, vznikají především v zahraničí a začínají se objevovat až po roce 2001 (např. Reeve, Cassey, Goudie 2006, Filipovič Hrast et al. 2009). U nás se výzkumům bezdomevctví žen věnují především neziskové organizace, jako například občanské sdružení Jako doma (výzkum z roku 2013 – Zpátky ze dna: Zaostřeno na ženy).

V roce 2011 prováděl Český statistický úřad ve spolupráci se Sdružením azylových domů v ČR a Asociací poskytovatelů sociálních služeb sčítání osob bez domova. Sčítání se však zaměřilo pouze na osoby, které využívají služeb sociálních zařízení. Ženy tvořily 21,5 % populace osob bez domova. V celé populaci je přitom podíl žen vyšší než 50 %.

Haasová (2005, s. 20 - 22) na disproporci podílu žen v celkové populaci a žen mezi osobami bez domova upozorňovala již v roce 2005. Vysvětluje to tak, že ženy jsou především skrytými bezdomevci, protože jsou schopny si na krátkou dobu bydlení najít například u známých či přátel. Dále tento rozdíl objasňuje tzv. latentním bezdomevctvím, kdy žena raději trpí týráním ze strany partnera a domov neopustí, aby nemusela čelit odsuzujícím reakcím majoritní společnosti. Matoušek (2010, s. 316) vysvětluje menší podíl žen mezi bezdomevci tím, že ženy jsou více orientovány na mezilidské vztahy. Ženy tak podle něj mají bohatší sociální síť a v případě krize se pak obrazejí na někoho, kdo se o ně postará.

Graf č. 1:

Zdroj: Sčítání lidu, domů a bytů 2011, Český statistický úřad, vlastní zpracování

Haasová (2005, s. 22) varuje před nárůstem počet žen bez domova a matek s dětmi, a to především z důvodu znevýhodnění v sociálních a ekonomických oblastech. A to i přes přijímání různých opatření, která mají přispívat k vytváření rovných příležitostí pro muže i ženy. Odlišnost jejich rolí, povinností a nerovný přístup k prostředkům (např. zaměstnání, nemovitostem) i nadále ztěžuje ženám pozvednout životní úroveň svou i svých dětí. Na nutnost připravit se na vzrůstající počet žen, matek s dětmi, samotných dětí a především na bezdomovectví celých rodin upozorňuje také Hradecký (1996, s. 43) nebo Plachý (2006, s. 4). Statistické údaje organizací, na které se osoby bez domova obracejí o pomoc, nárůst žen bez přístřeší potvrzují (ať už jde o ženy osamělé, s dítětem nebo s partnerem).

Hetmánková (2013, s. 9 - 10) potvrzuje, na bezdomovectví žen se nepodílí jeden spouštěč nebo událost a vždy se jedná o vyvrcholení komplexní situace a sledu událostí, které vedou ke ztrátě bydlení.“ Za typické spouštěče ztráty stabilního bydlení u žen označila tyto:

- rozpad rodinných a partnerských vztahů,
- domácí násilí,

- chudobu a ekonomickou nouzi.

Hradecký (1996, s. 44) uvádí, že osamělé ženy bez domova většinou pocházejí z nejvíce znevýhodněných vrstev společnosti. Dosud žily ve velmi nuzných majetkových podmínkách, neuspořádaných rodinných poměrech, jejich dosavadní bydlení bylo nepřijatelné, ať už z pohledu zdravotní závadnosti, zchátralosti, dočasnosti nebo přelidněnosti. Hetmánková (2013, s. 9) pokládá za nejčastější příčiny bezdomovectví žen tyto:

- domácí a jiné násilí,
- chudobu,
- traumatickou změnu v průběhu života (např. úmrtí dítěte nebo partnera),
- absenci dostupného a bezpečného bydlení,
- věkovou a genderovou diskriminaci na trhu práce,
- drogovou nebo alkoholovou závislost,
- rodinnou historii sociálního vyloučení,
- vážné psychiatrické onemocnění.

Některé z uvedených příčin však můžeme chápat také jako důsledky bezdomovectví žen.

Situace a zkušenosti s bezdomovectvím mají vážné dopady na fyzické a duševní zdraví žen. Jedná se především o psychické problémy, nástup duševních chorob, pokusy o sebevraždu, zneužívání alkoholu a drog apod. (Reeve a kol., 2006, s. 5).

Hetmánková (2013, s. 9) upozorňuje na důležitost používání správné terminologie ve vztahu k ženskému bezdomovectví. Správné a citlivé používání terminologie, se kterým se ženy identifikují, podle autorek výzkumu přispívá k uvědomění si situace a zvýšenému zájmu jejího řešení. Výzkum pracoval se čtyřmi pojmy:

- bezdomovkyně,
- žena bez domova,
- žena bez stálého přístřeší,
- žena v azylovém bydlení.

Od pojmenování „bezdomovkyně“ se ženy výrazně distancovaly. Důvodem bylo ponižující chápání tohoto pojmu a jeho spojení s pojmy jako špína, samota, zima, zoufalství. Za důstojnější ženy považovaly označení „žena bez domova.“ S pojmy „žena

bez stálého přístřeší“ a „žena v azylovém domě“ se identifikovaly ženy, které v minulosti využily nebo v době výzkumu využívaly služeb azylového domu, domovů na půl cesty, nocleháren nebo ubytoven. S termínem „žena bez stálého přístřeší“ se ženy identifikovaly zdaleka nejčastěji (tamtéž, s. 8).

2.2 Specifika bezdomovectví žen

V této kapitole jsem použila data z výzkumů zaměřených na osoby bez domova, které byly prováděny v České republice (Dragomerická, Kubisová, Anděl – 2004, Dotazníkové šetření potřeb lidí bez domova v Moravskoslezském kraji – 2006, Český statistický úřad ve spolupráci se Sdružením azylových domů v ČR a Asociací poskytovatelů sociálních služeb – 2011, Sdružení Jako doma – 2013) a v Londýně (Reeve a kol. – 2006).

Mezi ženami bez domova je jen malá část žen svobodných. Většinou jsou nebo byly vdané. Muži bezdomovci jsou zpravidla svobodní (Hradecký, 1996, s. 45).

V průzkumu zaměřeném na duševní zdraví lidí bez domova se u téměř poloviny žen v souboru osob bez přístřeší vyskytovaly poruchy duševního zdraví. U žen byl zjištěn významně horší duševní stav než u mužů (Dragomerická, Kubisová, Anděl, 2004). Z výzkumů, které prováděl Herrman a kol. (In: Štěchová, Luptáková, Kopoldová a kol., 2008, s. 43) vyplynula hypotéza, že u žen souvisí bezdomovectví spíše s vnitřními psychickými poruchami, zatímco u mužů spíše s vlivy vnějšími. U mužů totiž byly zjištěny psychické poruchy především kvůli alkoholu a drogám, u žen to byly afektivní poruchy a schizofrenie.

Výzkumy také ukazují rozdíly ve zkušenostech, okolnostech a také potřebách žen a mužů. Až 70 % žen po určitou dobu své bezdomovectví skrývalo (Reeve a kol., 2006, s. 27). Ženy setrvávají v nechtěných partnerských nebo účelových vztazích, případně využívají nouzový pobyt u známých. Tento způsob života ženy vystavuje nebezpečí násilí, nežádoucích sexuálních a jinak rizikových vztahů. Skryté bezdomovectví je často využívanou strategií, kterým ženy oddalují propad do situace, kdy se ocitnou bez přístřeší (Hetmánková, 2013, s. 13). Latentní bezdomovectví jim také umožňuje oddálení negativní společenské stigmatizace (Hradecký, 1996, s. 44). Selhání žen totiž veřejnost posuzuje přísněji a kritičtěji než u mužů bez domova (Haasová, 2005, s. 22).

Jako další možný důvod utajování své situace uvádí Hradecký (1996, s. 44) obavu žen z toho, že by jim mohlo být zabráněno pečovat o své děti. Volbou této

strategie se však ženy vzdalují možné odborné pomoci. Jednou z dalších příčin, proč se ženy na centra pomoci neobracejí, může být fakt, že většina klientů těchto center jsou muži (Nový prostor č. 437). Muži na rozdíl od žen mají podle Hradeckého (1996, s. 34) větší tendenci své bezdomovectví demonstrovat předváděním se na veřejnosti nebo vyhledáváním nabízených služeb.

Ženy a dívky bez domova jsou skupinou, která je velmi ohrožena násilím. Stávají se oběťmi obtěžování a agrese. Kolářová (2015, s. 7) hovoří nejen o násilí v partnerských vztazích, které ženy nejčastěji přivádí do azylových domů nebo přechodných přístřešků. Upozorňuje také na skutečnost, že se ženy bez domova stávají terčem násilí od dalších osob bez domova, policie i veřejnosti. Toto násilí nazývá násilím z nenávisti. Násilí je tak možné považovat nejen za příčinu, ale také za průvodní jev bezdomovectví žen. Podle výsledků výzkumu ve Velké Británii bylo násilí příčinou bezdomovectví u třetiny žen (u mužů u 8 %).

Za klíčový rys ženského bezdomovectví považuje Reeve a kol. (2006, s. 37) častou mobilitu. V raných fázích bezdomovectví je změna místa pobytu často především reakcí na určitou situaci, nikoliv aktivním rozhodnutím ženy.

Zároveň se však ukázalo, že mnoho žen má vazby na konkrétní místa a snaží se zůstat v blízkosti svého bývalého domova. Zůstat blízko „domova“ je pro ně důležité, protože znají místní oblast, zůstávají blízko svých přátel, případně rodiny. Výjimku tvořily ženy, které zažily domácí násilí nebo jiné formy zneužívání. Pro ty je vzdálenost mezi nimi a pachatelem prioritou. Ukázalo se také, že ženy pocházející z vesnického prostředí, volí pro svůj další pobyt velká města, která jim poskytují větší anonymitu (tamtéž, s. 36).

Konflikty v rodině patří k událostem, které vedou často ke ztrátě bydlení. Přesto jsou rodinné vazby (různého druhu) pro ženy významné ve vztahu k vazbě na místo svého pobytu. Jsou to především tyto vazby:

- ženy, které přerušily kontakt s konkrétním členem rodiny (např. rodičem, který je utlačoval), ale zůstávají v kontaktu s dalšími členy rodiny (např. prarodiči, sourozencem). Tyto vztahy jsou pro ženy velmi důležité, především pokud byly jinak jejich rodinné zkušenosti velmi negativní nebo traumatické.
- ženy, jejichž vztah s rodiči byl narušen již při jejich rodinném soužití, ale snaží se o udržení nebo obnovení vztahů,

- ženy, které chtějí zůstat v blízkosti svých dětí (děti jsou umístěny v dětském domově, případně jsou v péči jiného člena rodiny) (tamtéž, 2006, s. 36).

Naděje na znovuzískání péče o své děti je pro ženy často oporou a klíčovým motivačním prvkem pro hledání bezpečného místa a zaměstnání (tamtéž, s. 87).

Dalším specifickým ženského bezdomovectví je, že se pod vlivem prostředí přizpůsobují mužům – bezdomovcům. Dle Průdkové a Novotného (2008, s. 25) ženy zhrubnou a zdrsní. Někdy se podle autorů začnou přibližovat mužům i vzhledem a na péči o svůj zevnějšek rezignují.

Mnoho žen bez domova má nízké sebevědomí a vnímá svůj život jako beznadějný. Souvislost mezi vnímáním sama sebe a chápáním své situace prokázal výzkum prováděný v Londýně v roce 2005. Negativní hodnocení sama sebe mělo praktický dopad - ženy většinou nevyhledávaly pomoc. Ženy, které se naopak hodnotily pozitivně, pečovaly o svůj zevnějšek (např. se snažily být upravené a čisté, aby je okolí nemohlo zařadit mezi zjevné bezdomovce) usilovaly o vymanění se z bezdomovectví (Reeve a kol., 2006, s. 12).

3 Sociální práce a člověk bez domova

Bezdomovectví je extrémně obtížnou životní situací. Sociální práce a další pomáhající obory poskytují pomoc lidem, kteří se nacházejí v obtížné životní situaci. Na rozdíl od ostatních oborů se sociální práce zabývá interakcemi mezi člověkem a jeho sociálním prostředím. Zaměřuje se především na dosažení rovnováhy mezi očekáváním sociálního prostředí a schopností člověka tato očekávání zvládat (Musil, 2004, s. 15).

Sociální práce usiluje o zlepšení sociálního fungování osob, skupin a komunit realizací aktivit, které jsou zaměřeny na jejich sociální vztahy. Tyto aktivity Navrátil (2001, s. 17 - 18) dělí do tří skupin:

- aktivity směřující k odstranění problému klienta,
- aktivity podporující, rozvoj potenciálu klienta,
- aktivity preventivního charakteru.

Holpuch (2009, In: Marek, Strnad a Hotovcová, 2012, s. 57 - 59) zmiňuje existenci dvou obecných systémů sociální práce. „Jeden je koncipován tak, že pracuje i s klienty bez motivace ke změně. Jeho cílem je minimalizovat rizika jejich způsobu života a informovat je o možnosti změny.“ V tomto případě je změna způsobu života vítaná, ale není podmínkou pro poskytnutí služby. „Další systém sociální práce pracuje jen s motivovanými klienty.“ K posílení motivace klienta tento systém používá i represí a kontrolní praktiky. Holpuch se domnívá, že pokud se bude v tomto systému nabízet pomoc i nemotivovaným klientům, posiluje se tím jejich odhodlání setrvat v rizikovém způsobu života. Pro pomoc osobám bez domova tedy doporučuje kombinaci obou obecných systémů sociální práce, kterou zdůvodňuje takto: „Systém, který udržuje bezdomovce ve stávajícím stylu života, nebo ho odradí svými podmínkami od spolupráce, je špatný. Při pomoci bezdomovcům je třeba počítat s kombinací obou systémů, které v extrémních případech bezdomovci uškodí. První může u bezdomovce vytvořit závislost na službě, druhý jej může ještě více izolovat od společnosti.“

Praxi sociální práce, která je cílená na osoby bez domova, rozděluje Schwarzová (In: Matoušek, 2010, s. 320) na:

- preventivní aktivity,
- služby zaměřené na naplnění základních potřeb,
- služby zaměřené na reintegraci a soběstačnost.

Aktivity preventivního charakteru v oblasti řešení otázek chudoby a bezdomovectví v nejširším možném slova smyslu vyjmenovává Baláš a kol. (2015, s. 8). Z dlouhodobého hlediska je třeba se zaměřit na:

- podporu rozvoje sociálních kompetencí jednotlivců a sociálních skupin,
- minimalizaci mechanismů, které posilují negativní sociální status, který brání možnosti pozitivní změny, apod.,
- podporu stability primárních i sekundárních rodin,
- minimalizaci tzv. prekérní práce⁴,
- podporu vzdělání.

Služby zaměřené na naplnění základních potřeb, jsou určeny pro lidi, kteří svůj domov již ztratili. Schwarzová (In: Matoušek, 2010, s. 322 - 323) úspěšnou reintegraci těchto osob podmiňuje kvalitním naplněním jejich základních potřeb. Tito lidé potřebují místo k odpočinku, teplo, jídlo, základní lékařskou péči, očistu a oblečení. Službou, která se zaměřuje na naplnění základních lidských potřeb, jsou veškeré formy azylového bydlení. Tyto služby mohou plnit i funkci reintegrační. Formy azylového bydlení popisují v kapitole 3.1.1.

Služby zaměřené na reintegraci a soběstačnost pracují s příčinami bezdomovectví, a tak mohou problémy alespoň u některých klientů uspokojivě nebo definitivně vyřešit. Tyto služby nabízejí výcvik v potřebných dovednostech (zejména sociálních) a podporují zaměstnanost. Jedná se především o chráněné a podporované zaměstnání, veřejně prospěšné práce a sociální firmy (Schwarzová, In: Matoušek, 2010, s. 324 – 328).

3.1 Sociální služby a osoby bez domova

Sociální služby pro osoby bez přístřeší se řídí Zákonem č. 108/2006 o sociálních službách. Jedná se o soubor činností, které vykonávají kvalifikovaní sociální pracovníci a jsou zaměřeny na cíle:

- a) primární: předejít ztrátě bydlení a sociálního postavení ve většinové společnosti,
- b) sekundární: spolupracovat s osobou, která je reálně ohrožena ztrátou materiálního a vztahového zázemí,

⁴ Obecně platná definice neexistuje. Jedná se o zaměstnání, která jsou nezaručená, vratká, nestálá, dočasná, nejistá nebo riskantní.

- c) terciární: poskytovat pomoc klientovi, který v důsledku nedostatečných sociálních a osobnostních schopností a možností ztratil zázemí. Tato pomoc je zaměřena na zvýšení jeho životní úrovně, upevňování lidské důstojnosti a ochranu fyzického a duševního zdraví (Pěnkava In: Matoušek a kol., 2013, s. 441).

Pěnkava (tamtéž, s. 442) popisuje vícestupňový integrační systém pro začlenění lidí bez domova, do něhož je zapojena většina poskytovatelů sociálních služeb:

1. stupeň – terénní programy. Jejich cílem je především pozvání a motivace k využívání dalších služeb. Zahrnuje také poradenství v nízkoprahových denních centrech, poskytnutí základních hygienických potřeb a stravy.
2. stupeň – poskytování přenocování. Tyto služby jsou podmíněny hygienickým a zdravotním stavem klienta.
3. stupeň – ubytování v azylovém domě nebo tréninkové bydlení.

Dalším stupněm by měla být soběstačnost při řešení běžných sociálních situací a zvládání zátěže s tím spojené. Následujícím krokem, který však již není v možnostech sociálních služeb, je nabídka samostatného bydlení – sociální bydlení.

Jednotlivé úrovně organizace sociálních služeb pro lidi bez domova vyjmenovává Pěnkava (In: Matoušek a kol., 2013, s. 442):

- a) úroveň garantovaná státem – výkonem státní správy v přenesené působnosti,
- b) úroveň realizovaná občanskými sdruženími, církvemi, příspěvkovými organizacemi.

Na řešení problémů, které jsou spojeny s bezdomovectvím, se přímo podílejí služby sociální intervence. Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách v § 53 je definuje takto: „Služby sociální prevence napomáhají zabránit sociálnímu vyloučení osob, které jsou tímto ohroženy pro krizovou sociální situaci, životní návyky a způsob života vedoucí ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňující prostředí a ohrožení práv a oprávněných zájmů trestnou činností jiné osoby. Cílem služeb sociální prevence je napomáhat osobám k překonání jejich nepříznivé sociální situace a chránit společnost před vznikem a šířením nežádoucích společenských jevů.“

Záměrně zmiňuji také základní zásady pro poskytování sociálních služeb, které jsou uvedeny v § 2 Zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Rozsah a forma poskytované pomoci a podpory musí podle tohoto zákona:

- zachovávat lidskou důstojnost osob,
- vycházet z individuálně určených potřeb osob,
- působit na osoby aktivně,
- podporovat rozvoj jejich samostatnosti,
- motivovat je k takovým činnostem, které nevedou k dlouhodobému setrvání nebo prohlubování nepříznivé sociální situace,
- posilovat jejich sociální začleňování.

V následujícím textu se vzhledem k zaměření empirické části této diplomové práce věnuji pouze popsání jedné z forem azylového bydlení - azylovým domům.

3.1.1 Azylové bydlení, azylové domy

Lidem bez domova může být poskytováno několik forem azylového bydlení. Schwarzová (In: Matoušek, 2010, s. 323 - 324) je rozděluje takto:

- krátkodobé azylové ubytování (slouží k překlenutí krizové situace v řádu dnů, maximálně týdnů),
- střednědobé azylové ubytování (pobyt po dobu několika týdnů až měsíců, kdy se očekává vyřešení problémů klienta a návrat k soběstačnosti),
- dlouhodobé azylové ubytování (ubytování je poskytováno na několik měsíců až let).

Veškeré formy azylového bydlení (tzn. noclehárny, azylové domy, chráněné byty, domy napůl cesty⁵), jak bylo uvedeno v textu dříve, se řadí mezi služby, které jsou zaměřené na naplnění základních potřeb, případně mohou plnit i funkci reintegrační.

Jednotlivá zařízení azylového bydlení jsou rozdělena pro:

- muže,
- ženy,
- matky s dětmi.

⁵ Jedná se o zařízení sociální služby, které je určeno mladým lidem do 26 let věku, kteří opustili školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, popřípadě odcházejí z výkonu trestu odnětí svobody nebo z ochranné léčby (Průdková, Novotný, 2008, s. 48).

Charakteristiku azylového domu předkládají Průdková a Novotný (2008, s. 44 – 45): „Azylový dům poskytuje komplexní pomoc bezdomovcům, kteří mají zájem o reintegraci do společnosti a jsou ochotni a schopni usilovat o změnu své tíživé sociální situace.“

Základní činnosti, které tato sociální službu poskytuje, upravuje § 57 Zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách:

- a) poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy,
- b) poskytnutí ubytování,
- c) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.

Vyhláška č. 505/2006 Sb., kterou se provádí Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, pak stanovuje základní činnosti při poskytování sociálních služeb v azylovém domě v podobě úkonů a také výši maximální úhrady za tyto úkony (§ 22).

Práce s klientem na azylovém domě má v první řadě vést k jeho psychické a sociální stabilizaci. Dalšími kroky jsou společné hledání řešení problémů a pomoc k osamostatnění – tedy od pomoci k podpoře, od podpory k samostatnosti. Vacínová (2006, In: Průdková, Novotný, 2008, s. 44) zdůrazňuje především přebírání zodpovědnosti klienta za sebe sama. Vnitřní řád azylového domu k tomu má poskytovat dostatečný prostor. Předpokládá se totiž nejen zájem klienta o spolupráci se sociálními pracovníky, ale také dodržování Domovního řádu azylového domu a vnitřních směrnic. Porušení pravidel může být důvodem pro ukončení poskytování sociálních služeb. Klient také při nástupu sepisuje ubytovací smlouvu, která vyžaduje jeho finanční spoluúčast na úhradě pobytu. Pobyt v azylovém domě poskytuje klientovi především čisté lůžko v pokoji, kde může strávit v soukromí celý den. Počet spolubydlících může být od jednoho do pěti, i tak je nižší než například v noclehárně. Klient si může připravovat jídlo v kuchyňce, prát prádlo v pračce, trávit čas ve společenské místnosti atd. Jsou mu nepřetržitě k dispozici sociální pracovníci, kteří ho mohou podporovat, poskytovat informace, poradenství, pomáhat mu uplatňovat svá práva a oprávněné zájmy, dále pomáhat při obstarávání osobních záležitostí, případně poskytovat krizovou intervenci, pokud je to třeba. Poslání ubytování na azylovém domě však není „pouze“ poskytnutí levnějšího ubytování než na některé z ubytoven. Posláním azylového domu je především řešení sociální situace klienta, která od něj vyžaduje snahu postavit se na vlastní nohy a získat sociální suverenitu.

Hlavní metodou sociální práce s klienty azylového domu je individuální plán péče. „Individuální plán je výsledkem zakázky sociálního pracovníka s klientem, v rámci něhož

sociální pracovník seznámí klienta s tím, co mu azylový dům nabízí a v čem mu může jeho personál pomoci. Klient naopak sdělí pracovníkovi, co od pobytu v azylovém domě očekává, v čem a jak chce pomoci, jaké má do budoucna cíle a jakou má představu o způsobu jejich dosažení. Individuální plán má být co možná nejkonkrétnější, obsahuje cíle klienta a způsob, jakým na jejich dosažení bude klient a sociální pracovník participovat. Nesmí chybět dohodnutý termín naplnění cílů klienta.“ (Průdková, Novotný, 2008, s. 45). Průdková vyjmenovává žádoucí cíle klienta:

- nalezení a udržení zaměstnání na řádnou pracovní smlouvu,
- získání ubytování,
- vyřešení problémů z minulosti (např. splácení dluhů), apod.

4 Podpora zaměstnanosti

Podporou zaměstnanosti se rozumí činnosti a aktivity, které směřují k zaměstnávání osob. Jedná se o součást státní politiky zaměstnanosti. Podílí se na ní ale i nestátní subjekty, které nabízejí služby k podpoře zaměstnanosti. Podpora zaměstnanosti cílí především na vytváření pracovních příležitostí pro osoby, jejichž vstup a udržení pracovního místa je problematické.

4.1 Politika zaměstnanosti

Aktivní politika zaměstnanosti je souhrn opatření, která směřují k zajištění maximální úrovně zaměstnanosti. Zabezpečuje ji Ministerstvo práce a sociálních věcí a úřady práce, které spolupracují při její realizaci s dalšími subjekty.

Aktivní politika zaměstnanosti podle Sirovátky (1995, s. 38) vzniká jako reakce na nerovnoměrné rozvržení poptávky po práci a nabídky práce. V některých odvětvích je poptávka po práci vysoká, v jiných nízká. Proto jsou nástroje aktivní politiky zaměstnanosti zaměřeny na lepší mobilitu pracovní síly mezi jednotlivými odvětvími (obory).

Nástroje, jimiž je realizována aktivní politika zaměstnanosti, jsou zejména:

- rekvalifikace,
- investiční pobídky,
- veřejně prospěšné práce,
- společensky účelná pracovní místa,
- příspěvek v době částečné nezaměstnanosti,
- příspěvek na zapracování, atd.

Součástí opatření aktivní politiky zaměstnanosti je také:

- poradenství, které provádějí a zabezpečují krajské pobočky Úřadu práce. Účelem je zjišťování osobnostních a kvalifikačních předpokladů pro volbu povolání, pro zprostředkování vhodného zaměstnání, pro volbu přípravy k práci osob se zdravotním postižením a při výběru vhodných nástrojů aktivní politiky zaměstnanosti,
- podpora zaměstnávání osob se zdravotním postižením,
- sdílené zprostředkování zaměstnání,

- cílené programy k řešení zaměstnanosti.

V dalším textu uvádím jen některé, dle mého názoru, nejvhodnější nástroje aktivní politiky zaměstnanosti, které by mohly osobám bez domova pomoci získat pracovní uplatnění.

Společensky účelná pracovní místa

Jedná se o pracovní místa, která zaměstnavatel zřizuje nebo vyhrazuje na základě dohody s Úřadem práce. Zaměstnavatel je obsazuje uchazeči o zaměstnání, kterým nelze zajistit pracovní uplatnění jiným způsobem. Výše příspěvku na zřízení společensky účelného místa se vypočítává podle podílu nezaměstnanosti v daném okrese. Může činit až osminásobek průměrné mzdy.

Příspěvek na zapracování

Jedná se o příspěvek pro zaměstnavatele, který přijímá do pracovního poměru uchazeče o zaměstnání, kterému krajská pobočka Úřadu práce věnuje zvýšenou péči⁶. Příspěvek se poskytuje na základě uzavřené smlouvy mezi úřadem práce a zaměstnavatelem a lze jej poskytovat maximálně po dobu tří měsíců. Měsíční příspěvek na jednoho zaměstnance, který se zapracovává, může činit maximálně polovinu minimální mzdy.

Veřejně prospěšné práce

Jedná se o časově omezené pracovní příležitosti, které spočívají zejména v údržbě veřejných prostranství, úklidu a údržbě veřejných budov a komunikací nebo jiných obdobných činnostech ve prospěch obcí nebo ve prospěch státních nebo jiných obecně prospěšných institucí. Zaměstnavatel tyto pracovní příležitosti vytváří nejdéle na 24 po sobě jdoucích kalendářních měsíců, a to i opakovaně. Veřejně prospěšné práce jsou obsazovány uchazeči o zaměstnání. Zaměstnavateli lze poskytnout příspěvek až do výše skutečně vynaložených prostředků na mzdu nebo plat zaměstnance, který tyto práce vykonává.

⁶ Zvýšená péče se věnuje uchazečům o zaměstnání, kteří ji pro svůj zdravotní stav, věk, péči o dítě nebo z jiných vážných důvodů potřebují. Jsou to zejména fyzické osoby se zdravotním postižením, fyzické osoby do 25 let věku, absolventi vysokých škol do 2 let po úspěšném ukončení studia (nejdéle však do 30 let věku), těhotné ženy, kojící ženy, a matky do 9. měsíce po porodu, fyzické osoby pečující o dítě do 15 let věku, fyzické osoby nad 50 let věku, fyzické osoby vedené v evidenci uchazečů o zaměstnání déle než 6 měsíců, fyzické osoby, které se ocitly v mimořádně obtížných poměrech nebo které v nich žijí, fyzické osoby společensky nepřizpůsobivé, fyzické osoby po ukončení výkonu trestu odnětí svobody a fyzické osoby ze sociokulturně znevýhodněného prostředí (Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, § 33).

Příspěvek na podporu zaměstnávání osob se zdravotním postižením na chráněném pracovním místě⁷

Jedná se o příspěvek zaměstnavateli, který zaměstnává na chráněných pracovních místech více než 50 % osob se zdravotním postižením z celkového počtu svých zaměstnanců. Charakteristika chráněného pracovního místa je vymezena ve Vyhlášce č. 518/2004 Sb., kterou se provádí Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti (§ 6).

Rekvalifikace

Rekvalifikací se rozumí získání nové kvalifikace a zvýšení, rozšíření nebo prohloubení dosavadní kvalifikace, včetně jejího udržování nebo obnovování. Určení obsahu a rozsahu rekvalifikace vychází z dosavadní kvalifikace, zdravotního stavu, schopností a zkušeností fyzické osoby. Osoba tak získá nové teoretické znalosti a praktické dovednosti.

Cílené programy k řešení zaměstnanosti

Jedná se o programy, které mají přispívat k řešení obecních, okresních, krajských a celostátních problémů v oblasti zaměstnanosti. Celostátní programy schvaluje Vláda České republiky, všechny ostatní programy Ministerstvo práce a sociálních věcí. Dále uvádím aktuální programy, které jsou v současné době vypsány a realizovány:

- Záruky pro mladé – cílovou skupinou jsou uchazeči o zaměstnání do věku 29 let včetně. Do projektu mohou vstoupit uchazeči evidovaní na úřadu práce bez rozdílu vzdělání, kteří postrádají pracovní zkušenosti nebo mají pracovní zkušenosti v souhrnné délce maximálně 2 roky po ukončení přípravy na budoucí povolání (tzn. i při sečtení několika dílčích pracovních poměrů). Klíčovými aktivitami jsou poradenství, rekvalifikace, práce na zkoušku (s příspěvkem zaměstnavateli na úhradu mzdových nákladů), odborná praxe (s příspěvkem zaměstnavateli na zřízení společensky účelného pracovního místa), doprovodná opatření k usnadnění účasti na aktivitách (např. úhrada jízdného, úhrada potvrzení lékaře o zdravotní způsobilosti k nástupu na rekvalifikaci, zdravotní průkaz).

- Mámo, táto neseďte doma! – zaměřený na zvýšení zaměstnanosti a aktivizace uchazečů o zaměstnání, kteří pečují o dítě (děti) do 15 let věku. Do projektu mohou vstoupit uchazeči o zaměstnání bez ohledu na jejich dosažené vzdělání a pracovní praxi.

⁷Ve skandinávských zemích jsou veřejnými prostředky podporovány i programy pro podporu zaměstnanosti osob se sociálním znevýhodněním. Tyto programy zahrnují specifické strategie, které jsou zaměřeny na sociální integraci těchto osob (např. výcviková centra, přímá tvorba pracovních míst) (Sirovátka, 1995, s. 102).

Klíčovými aktivitami projektu jsou individuální a skupinová poradenství, rekvalifikace, příspěvek zaměstnavateli na zřízení společensky účelného pracovního místa, doprovodná opatření k usnadnění účasti na aktivitách (např. úhrada jízdného, úhrada potvrzení lékaře o zdravotní způsobilosti k nástupu na rekvalifikaci, zdravotní průkaz, kadeřník).

- Do práce po padesátce II – zaměřený na zvýšení zaměstnanosti a aktivizaci uchazečů o zaměstnání, kteří jsou starší 50 let. Do projektu mohou vstoupit uchazeči o zaměstnání bez ohledu na jejich dosažené vzdělání a pracovní praxi. Klíčovými aktivitami projektu jsou poradenství, rekvalifikační kurzy (např. účetnictví, mzdové účetnictví, počítačové dovednosti, prodavačské práce, strážný, chůva pro děti), vyhledávání pracovních míst, příspěvek zaměstnavateli na vynaložené mzdové prostředky, úhrada jízdného, příspěvek na zdravotní prohlídku.

4.2 Trh práce

Z údajů Českého statistického úřadu vyplývá, že se od roku 2012 neustále zvyšuje průměrný počet zaměstnaných, a to ve všech věkových skupinách. K 30. 6. 2016 míra zaměstnanosti (tj. podíl počtu pracujících osob ve věkové skupině 15 – 64letých) dosáhla 71,7 %, což je nejvyšší úroveň v historii samostatné České republiky. U mužů je sice míra zaměstnanosti vyšší (79 %) než u žen (64,2 %). Ale zlepšené podmínky na trhu práce přinesly u žen rychlejší růst zaměstnanosti než u mužů (ženy o 1,9 procentního bodu, muži o 1,2 procentního bodu).

Snižuje se také počet nezaměstnaných osob. Obecná míra nezaměstnanosti podle definice ILO⁸ ve věkové skupině 15 – 64letých (tj. podíl nezaměstnaných k pracovní síle, tzn. součet zaměstnaných a nezaměstnaných) klesla na 4,0 %. Dobrým signálem je především úbytek uchazečů, kteří hledali pracovní místo déle než jeden rok. K úbytku došlo ve všech krajích České republiky. Míra nezaměstnanosti se meziročně snížila na všech úrovních vzdělání. Přesto ve skupině osob se základním vzděláním je stále vysoká – 20,9 %.

⁸ Za nezaměstnané jsou podle definice ILO považovány osoby, které v referenčním období neměly žádné zaměstnání, neodpracovaly ani jednu hodinu za mzdu nebo odměnu a aktivně hledaly práci, do které by byly schopny nastoupit nejpozději do dvou týdnů. Definice nezaměstnaných podle definice ILO se liší od definice uchazečů o zaměstnání, kteří jsou registrováni na úřadech práce. Metodika ILO je jednotná pro všechny členské státy EU a poskytuje mezinárodně srovnatelné údaje.

Zaměstnanost a nezaměstnanost v jednotlivých krajích České republiky kopíruje ekonomickou situaci v jednotlivých regionech.

V rámci výběrového šetření Český statistický úřad zjišťuje i údaje za osoby, které nepracují, aktivně práci nehledají, a nesplňují tak podmínky definice ILO pro nezaměstnané. Přitom tito lidé uvádějí, že by chtěli pracovat. Ve 2. čtvrtletí byl jejich počet 126,4 tisíc osob. Oproti stejnému období roku 2015 se tento počet snížil o 14,9 tisíce osob. Většina osob, které by chtěly pracovat, však nemůže ihned nastoupit do případného zaměstnání. Statistiky uvádějí, že nejpozději do 14 dnů je schopno nastoupit pouze 44,6 tisíc osob.

Počty nezaměstnaných v České republice neustále klesají. Převážnou část současných nezaměstnaných tvoří lidé, kteří jsou nezaměstnaní dlouhodobě. Předpokladem této situace je, že tito nezaměstnaní nesplňují požadavky zaměstnavatelů kvůli chybějící kvalifikaci a pracovním návykům, nedostatku motivace nebo ztrátě iniciativy při hledání zaměstnání, ale také možné diskriminaci. Zaměstnatelnost je totiž vedle vzdělání, zdravotního omezení nebo místní dostupnosti výrazně ovlivňována osobnostními rysy a sociálními dovednostmi jedince. Možnost získat zaměstnání tedy záleží také na jeho aktivitě, pozitivním naladění, adaptabilitě, komunikačních dovednostech a vytrvalosti.

4.2.1 Sociálně vyloučené osoby na trhu práce

Nezaměstnanost je způsobena vnitřními a vnějšími faktory. Vnitřním faktorem je diskriminace dlouhodobě nebo opakovaně nezaměstnaných osob na trhu práce. Mezi vnitřní faktory patří nízká kvalifikace, nízká úroveň vzdělání, ztráta pracovních návyků, nedostatečné sociální kompetence (Sirovátka, 2009, s. 9).

Člověk, který je dlouhodobě bez práce, ztrácí dle Buchtové (2002, s. 76) nejsilnější pouto s realitou, kdy nejistota a strach z budoucnosti přinášejí postupem času pochybnosti o vlastních schopnostech. Jeho chování často provází sociální izolovanost, uzavírání se do sebe a úbytek sociálních kontaktů (tamtéž, s. 98). Ztráta pracovního uplatnění je považována za stresující životní událost, která navíc může být okolím vnímána jako osobní selhání jedince. Opakující se neúspěchy při hledání zaměstnání vedou k apatii a vyvolávají negativní pocity, kdy se střídají naděje a zklamání, což vede

k emocionální labilitě a depresím především u lidí bez perspektivy (Bollová, 2001, In: Buchtová a kol., 2002, s. 99).

Za osoby sociálně vyloučené z pohledu zaměstnanosti považuje Hradecký (1996, s. 17) osoby zdravotně postižené, matky s malými dětmi, lidi propuštěné z výkonu trestu, absolventy, osoby hledající práci s malou intenzitou, lidi společensky nepřizpůsobené a lidi, u kterých se kumuluje více handicapů. Tyto osoby jsou pro potenciální zaměstnavatele málo zajímaví. Šance uchazečů o zaměstnání jsou ovlivněny mimo jiné věkem. U žen je věk dalším faktorem zesilujícím jejich znevýhodnění. Kuchařová a Zamykalová (2002, s. 54) přiřadily k jednotlivým věkovým kategoriím u žen možné bariéry:

do 20 let – nezáměr, nedostatek praxe,

do 25 let – riziko těhotenství,

do 35 let – malé děti, ztráta dovedností,

nad 40 let – nízká flexibilita, neperspektivnost,

nad 45 let – možné zdravotní problémy.

V České republice čelí ženy vyšší nezaměstnanosti než muži. I jejich postavení na trhu práce je méně jisté než u mužů (Brožová, 2006, s. 90). Tato skutečnost se odráží i v uplatnění žen bez domova na trhu práce. Jsou na pracovním trhu oproti mužům bez domova také znevýhodněné (Reeve a kol., 2006, s. 81).

Osoby, které nedisponují vysokým lidským a sociálním kapitálem, případně jejich lidský kapitál zastaral, získávají pracovní místa na tzv. sekundárním trhu práce.⁹ Sekundární trh práce je charakterizován pracovními místy, které mají nižší prestiž, malé požadavky na kvalifikaci, horší podmínky práce, nízké výdělky a jsou značně nejistá. Na sekundárním trhu práce se koncentrují především ženy, mladiství nebo naopak starší lidé, osoby tělesně handicapované, nekvalifikovaní a málo vzdělaní a příslušníci etnických minorit (Mareš, 2002, s. 59).

Mareš (In: Marek, Strnad, Hotovcová, 2012, s. 59) upozorňuje na vznik subkultury nižší třídy (underclass), která působí mimo většinovou společnost i mimo

⁹ Trh práce není chápán jako homogenní systém, který je regulován nabídkou a poptávkou, ale jako „trh segmentovaný“. Pojem segmentace označuje sociální procesy, které vedou k vzájemnému oddělení určitých skupin prací neboli sektorů pracovního trhu, současně i k rozlišení rozdílných sociálně determinovaných příležitostí různých jednotlivců a skupin a v důsledku k selekci mezi nimi v přístupu k těmto pracím či sektorům pracovního trhu (Mareš, 2002, s. 57).

oficiální trh práce. Je tvořena jedinci, kteří nesplňují základní regule pro přijetí do společnosti, které podle Mareše jsou:

- mít bydlení,
- být součástí pracovního trhu,
- přijmout roli, kterou od nich společnost očekává.

Brožová (2003, s. 105) pro subkulturu underclass používá překlad deklasovaná vrstva a označuje tak ty, kteří dlouhodobě žijí výhradně ze sociálních dávek a stávají se závislými klienty sociálního státu. Vytváří se tak podle ní „kultura závislosti“. Neúspěšnost v boji o práci tyto lidi vyřadila z účasti na trzích práce a jim tak chybí snaha získat zpátky možnost pracovní příležitosti a nových životních šancí. „Tím se tito lidé vyčleňují z většinové populace na okraj společnosti jako její nežádoucí element.“ Dahrendorf (1991, In: Brožová, 2003, s. 106) varuje před tím, že ve vyspělých zemích by těchto občanů bez práce, společenské a politické participace mohla být až třetina. Tendence k asociálnímu jednání pak může být nebezpečná pro celou společnost, především pokud by se tento způsob života začal předávat z generace na generaci.

II. EMPIRICKÁ ČÁST

1 Metodologie

Tato část práce je věnována jednotlivým krokům empirického výzkumu, který byl prováděn. Bude představen cíl výzkumu, výzkumné otázky, metody, strategie a technika sběru dat. Dále bude popsán výzkumný soubor a vysvětlen výběr respondentů výzkumu.

Výzkum se zaměřuje na vnímání důležitosti, přínosu a podmínek pracovního uplatnění žen, které ztratily domov a jsou (nebo v nedávné minulosti byly) klientkami azylového domu.

Osoby sociálně vyloučené získávají zaměstnání na formálním trhu práce velmi obtížně. Proto jsem se v tomto výzkumu zaměřila na jejich pracovní uplatnění obecně. V diplomové práci jsem se snažila o popis situace, ve které se žena bez domova dočasně ubytovaná na azylovém domě, nachází. Sledováním a popisem jednání žen jsem se snažila o vysvětlení jejich zvolených strategií ve vztahu k hledání pracovního uplatnění.

Výzkum byl prováděn pomocí kvalitativního metodologického paradigmatu. Volba kvalitativního metodologického paradigmatu je vhodná u výzkumů, které se snaží odhalit podstatu něčích zkušeností s určitým jevem. Kvalitativní metody se používají k objevení a porozumění tomu, co je podstatou jevů, o nichž toho ještě moc nevíme (Strauss, Corbinová, 1999, s. 11).

Použila jsem metodu zakotvené teorie. „Tvorba zakotvené teorie vyžaduje vstoupit „do terénu“ a shromažďovat data. (Hanzl, 2012, s. 61). U zakotvené teorie nezačínáme teorií, kterou budeme následně ověřovat. Začínáme zkoumanou oblastí a necháváme, ať se vynoří to, co je v oblasti významné (Strauss, Corbinová, 1999, s. 14). Jde o teorii využívající indukci. Induktivní metodu vysvětluje Disman (2002, s. 76) takto: „Začínáme pozorováním, ve kterém pátráme po pravidelnostech, vzorcích, které snad existují v objektivní realitě. Objevené pravidelnosti popíšeme ve formě předběžných závěrů. Ty pak ověřujeme dalším pozorováním. Konečným produktem je nová teorie.“ Počáteční otázka je u zvolené metody zakotvené teorie široká. Během výzkumného procesu se postupně objevují a zavrhují pojmy a vztahy mezi nimi a tím se otázka zužuje a zostřuje (Strauss, Corbinová, 1999, s. 24).

1.1 Cíl výzkumu, výzkumné otázky

Ujasnění cíle stojí na počátku procesu výzkumu. Je důležité si uvědomit, kdo bude referenční skupinou a pro koho mohou být výsledky výzkumu zajímavé. Šedřová (In: Švaříček, 2014, s. 64) chápe cíl výzkumu a výzkumné otázky jako kompas, který pomáhá v průběhu výzkumného procesu při orientaci a sledování, zda se blížíme k jeho naplňování nebo ne.

Hlavním cílem tohoto výzkumu je porozumět tomu, jaký význam ženy bez domova přisuzují zaměstnání, případně pracovním činnostem ve vztahu k jejich znovuzачlenění do běžné společnosti. Dále se zabývám zkušenostmi žen bez domova s hledáním pracovního uplatnění. Jaké mají strategie, kdo jim při hledání zaměstnání pomáhá, případně s jakými bariérami se setkávají.

Hlavní výzkumná otázka

Jak vnímají ženy bez domova význam zaměstnání, případně pracovních činností, pro jejich znovuzачlenění do společnosti?

Dílní výzkumné otázky (DVO):

DVO č. 1: Jak ženy bez domova vnímají práci a zaměstnání?

Smyslem této otázky je zjistit, jak ženy bez domova přemýšlejí o práci obecně a o zaměstnání. Jakou důležitost jim ve svém životě přiřkládají a co jim případně přinášejí. Domnívám se, že porozumění jejich vnímání práce a zaměstnání, může mít vliv na pochopení jejich přístupu k hledání pracovního uplatnění (a to nejen ve smyslu získání zaměstnání).

DVO č. 2: Jaký vliv ženy bez domova přisuzují získání zaměstnání na další průběh jejich života?

Tato otázka bude směřovat ke zjištění, zda ženy bez domova očekávají nějaké změny ve svém životě po získání zaměstnání, případně jaké. Nezaměstnanost, která patří mezi rizikové faktory vzniku bezdomovectví, je pokládána zároveň za důsledek této těžké životní situace. Získání pracovního uplatnění může pro ženy představovat pomyslný odrazový můstek do „nového“ života.

DVO č. 3: Co u žen bez domova ovlivňuje jejich motivaci k hledání pracovní činnosti nebo zaměstnání?

U této otázky mě zajímá, jaké motivy k hledání zaměstnání, pracovní činnosti se u žen bez domova objevují. Jen pojmenované a pochopené motivy se mohou stát

podkladem pro účinnou a efektivní pomoc těmto ženám při hledání, získání i udržení pracovního uplatnění.

DVO č. 4: Jaké máte zkušenosti s hledáním zaměstnání?

Význam této otázky spočívá ve shrnutí dosavadních zkušeností žen bez domova s hledáním zaměstnání. Zajímá mě, zda ženy vyhledávají odbornou pomoc při řešení nezaměstnanosti a jak případně tato pomoc probíhá.

DVO č. 5: Existují faktory, které ženy pokládají za překážky, které jim brání zaměstnání získat, případně přijmout zaměstnání?

Touto otázkou zjišťuji, zda ženy bez domova identifikují faktory, které jim brání získat zaměstnání, případně přijmout zaměstnání. Smyslem této otázky je pojmenovat důvody, které mohou vést k opakovaným neúspěchům při hledání práce, případně ke snížení aktivity žen při hledání zaměstnání.

1.2 Výzkumný vzorek

Výběr respondentů byl záměrný. Cílem vzorkování u kvalitativního výzkumu není reprezentovat určitou populaci (to je cílem u kvantitativního výzkumu), ale zkoumaný problém. Výzkumný vzorek vytváříme tak, že výběr účastníků výzkumu odvozujeme od toho, jak je definován náš výzkumný problém a výzkumné otázky (Švaříček, Šed'ová a kol., 2007, s. 72).

Podle Rubina a Rubinové (2005, In: Švaříček, Šed'ová a kol., 2007, s. 34) je důležité, aby účastníci výzkumu měli se zkoumaným jevem bohaté životní zkušenosti. Švaříček, Šed'ová a kol. (tamtéž, s. 34) upozorňují na fakt, že pečlivý výběr účastníků výzkumu důvěryhodnost výzkumu zvyšuje. Je třeba si uvědomit také skutečnost, že malý soubor respondentů kvalitativního výzkumu není statisticky reprezentativní.

Pro toto výzkumné šetření byly zvoleny ženy, které v současnosti nebo nedávné minulosti žily v azylovém domě z důvodu ztráty bydlení. Dalším kritériem bylo, že ženy jsou v produktivním věku a jejich zdravotní stav jim umožňuje pracovat. Všechny ženy během provádění výzkumu nebyly zaměstnané. Dvě z žen byly dlouhodobě nezaměstnané, přičemž za dlouhodobou nezaměstnanost se považuje období bez práce delší než 6 měsíců.

V souladu s etickými principy jsem se rozhodla pro nezveřejnění jmen žen, které se výzkumného šetření účastnily. Zároveň kvůli dodržení důvěrnosti výzkumu

nezveřejňuji název azylového domu ani místa pobytu jednotlivých žen. Jména účastnic výzkumu jsou smyšlená a pro účely této práce se ženy jmenují: Dáša, Věrka a Jana.

1.3 Technika sběru informací

Metodologie u zakotvené teorie je rozpracovaná do jednotlivých kroků, které směřují k realizaci celého výzkumu. Prvním krokem je sběr dat, který má směřovat k teoretickému nasycení kódů (Šed'ová In: Švaříček, 2014, s. 87).

Pro sběr informací jsem použila metodu biografického rozhovoru, který byl polostrukturovaný. Struktura otázek rozhovoru byla navržena a zvolena tak, aby směřovala k dosažení stanoveného cíle.

Rozhovory probíhaly na místech a v časech, které si vybraly ženy samy. Schůzky s jednotlivými respondentkami byly opakované. V průběhu osmi měsíců, kdy výzkum probíhal, jsem se s jednotlivými ženami sešla až 4x. Schůzky většinou trvaly cca jednu hodinu a probíhaly v prostředích, která umožňovala soukromí. Při úvodních rozhovorech, které byly zaměřeny především na životní příběh žen, jsme často narazily na velmi citlivá a osobní témata. Proto byla místa dalších společných setkání vybírána právě s ohledem na tuto skutečnost. Během rozhovorů nebyly přítomny další osoby.

1.4 Etické aspekty

Všechny ženy dobrovolně souhlasily se zařazením do výzkumu, což bylo vždy při pořizování rozhovorů zaznamenáno. Před každým rozhovorem jsem ženy seznámila s účelem rozhovoru a ubezpečila je o zachování jejich anonymity. Byla zdůrazněna také skutečnost, že získané informace budou sloužit pouze pro potřeby diplomové práce. Dále byly ženy požádány o souhlas s uskutečněním rozhovoru a také jeho nahráváním na záznamové zařízení – diktafon. Během provádění výzkumu byl sledován dopad na všechny zúčastněné ženy a k některým tématům jsme se opakovaně vracely. Všem ženám jsem nabídla možnost seznámit se s výsledky výzkumu.

2 Biografie respondentek

Paní Dáša – 60 let, rozvedená

Paní Dáša se narodila na Slovensku. Měla dva sourozence. Oba rodiče i jeden ze sourozenců již zemřeli. Paní Dáša má základní vzdělání. Již během posledního ročníku základní školy chodila na brigády – roznášela noviny. Celý výdělek musela předávat mamince. Rodina žila velmi skromně. I po nástupu do zaměstnání předávala svou mzdu mamince. Ponechávala si jen velmi malou částku pro vlastní potřebu (Kčs 100,-). Poté odešla do České republiky, kde se vdala. Nastoupila do zaměstnání na třísměnný provoz. Během jednoho roku se jí narodily dvě děti – syn a dcera. Po mateřské dovolené se sice chtěla vrátit zpět do práce, ale při třísměnném provozu se nemohla věnovat rodině a domácnosti. Manžel paní Dáši jí pomohl získat zaměstnání v obchodě. Dlouhá otevírací doba a neochota manžela vyzvedávat děti ve školce ji donutily pracovní poměr ukončit. V té době se prohloubily rodinné problémy a manželství paní Dáši skončilo rozvodem. Jako matka samoživitelka dvou malých dětí hledala pracovní uplatnění velmi špatně. Poté se jí podařilo najít zaměstnání i s ubytováním. Kvůli nízkým výdělkům však po pár letech skončila a našla si opět zaměstnání v třísměnném provozu, které bylo z finančního hlediska výhodnější. V 90. letech však v důsledku nařízení o zákazu práce na nočních směnách pro ženy, byla z práce propuštěna. Dále následovalo několik zaměstnání, která trvala vždy kolem dvou až tří let. Všechna tato zaměstnání skončila ze strany zaměstnavatele z důvodu reorganizace nebo ukončení provozu. Po vážném onemocnění syna paní Dáša zůstala v domácnosti. Zdravotní stav syna vyžadoval stálou péči a časté doprovázení k lékaři. Léčba syna byla velmi finančně náročná a paní Dáša vyčerpala všechny své úspory. Invalidní důchod syna a sociální dávky na péči nestačily pokrývat zvýšené potřeby na cestování za lékaři (mimo místo bydliště), léky atd. Paní Dáša se o nemocného syna starala sedm let. Z finančních důvodů se musela spolu s oběma dětmi vystěhovat ze svého bytu. Paní Dáše se podařilo najít bydlení v podnájmu. Finanční situace se velmi zhoršila i díky neočekávaným velkým výdajům. Paní Dáša v této době měla i dvě zaměstnání zároveň, jen aby zlepšila finanční situaci domácnosti. Dcera, která ještě v té době sdílela spolu s matkou a bratrem společnou domácnost, také přispívala na chod domácnosti a střídala se s matkou v péči. Nemoc syna je obě vyčerpávala fyzicky i psychicky. Příjmy domácnosti ale na pokrytí veškerých nákladů nestačily. Zdravotní stav syna se velmi zhoršil a paní Dáša požádala o příspěvek na péči, který by jí umožnil zůstat se synem doma. Příspěvek jí však nebyl přiznán a musela tak hledat zaměstnání na kratší

pracovní úvazek, aby mohla o syna pečovat. Syn po roce zemřel. Dcera si zhruba po půl roce založila vlastní domácnost a paní Dáša zůstala sama. Její psychický stav jí po nějakou dobu neumožňoval pracovat. V té době se uzavřela před okolím, pokusila se otrávit léky. Po několika měsících se paní Dáša rozhodla, že je již dostatečně silná, aby mohla začít zase pracovat. Podařilo se jí najít zaměstnání, ale náklady na nájem bytu byly nad její finanční možnosti a musela byt opustit. Přestěhovala se na ubytovnu, kde obývala malou garsonku. Později se ukázalo, že ubytovna není zkolaudovaná a musela být zbourána. Paní Dáša neměla kam jít a strávila jednu noc na nádraží. Další den prožila na ulici, kde se setkala s bezdomovcem, který ji nasměroval na noclehárnu. Zde strávila pět nocí. Poté jí bylo poskytnuto ubytování na krizovém centru a v azylovém domě. Smrt syna je pro ni stále velmi bolestivá (*od smrti syna již uběhlo více jak 6 let*). Na azylovém domě je nyní osmý měsíc.

Paní Věrka – 45 let, rozvedená

Rodiče Věrky zemřeli v jejích 12 letech. Do 18 let vyrůstala v dětském domově.

Paní Věrka má tři děti, všechny byly v brzkém věku postupně umístěny v dětském domově. Dva synové jsou již dospělí. Prostřední syn po určité době žil v azylovém domě pro muže. V současné době je ve výkonu trestu a přestal s paní Věrkou zcela komunikovat. Nejmladší dcera má 13 let. Paní Věrce byla vyměřena vyživovací povinnost, kterou se snaží každý měsíc plnit. Za dcerou, která je umístěna v dětském domově vzdáleném cca 50 km od současného místa pobytu paní Věrky, dojíždí každých 14 dní. Je velmi pyšná na dceřiny studijní a sportovní úspěchy. Na návštěvy někdy jezdí také nejstarší syn paní Věrky. Otec se o dceru nezajímá. Poslední partner paní Věrky, se kterým žila ve společné domácnosti 3,5 roku, ji psychicky týral. Zakazoval jí stýkat se se svými známými, vycházet z domu apod. Začala navštěvovat psychiatrii, od té doby užívá antidepresiva. Od partnera utekla do většího města, kde prožila několik dní a nocí na ulici. Oslovila ji starší paní, která si všimla, že několik dní spí na lavičce a nasměrovala ji na neziskovou organizaci, kde posléze získala ubytování na azylovém domě. Po jednom roce, kdy jí vypršela doba, po kterou mohla být na azylovém domě ubytována, musela odejít. Přestěhovala se do jiného menšího města a zde se jí podařilo získat ubytování na azylovém domě. Situace se opakovala a po jednom roce se vrátila zpátky do azylového domu. Poslední pobyt trval 8 měsíců. Poté paní Věrce bylo nabídnuto ubytování v sociálním bytě, který provozuje nezisková organizace. Na sociálním bytě paní Věrka bydlí již šest měsíců.

Paní Věrka se vyučila zahradnicí, ale v tomto oboru nikdy nepracovala. Hned po škole pracovala brigádně. Vystřídala zhruba šest zaměstnavatelů. Většinou měla jen krátkodobá zaměstnání jako pomocná síla v kuchyni, závoznice nebo uklízečka. Během jednoho zaměstnání jí vznikl dluh ve výši Kč 94.000,-. Zaměstnavatel s ní uzavřel dohodu o provedení práce a neupozornil ji na nutnost hradit si zálohy na zdravotní a sociální pojištění. Na paní Věrku byla uvalena exekuce. Z výdělků je jí dlužná částka strhávána. Částka bývá různá, mezi Kč 1.500,- až 2.500,- měsíčně. Poslední zaměstnání bylo dotované pracovní místo. Zaměstnavatel ukončil pracovní poměr v poslední den zkušební lhůty. Důvody ukončení, případně nespokojenost s pracovním výkonem paní Věrky, neuvedl. Za posledních 5 měsíců se nepodařilo paní Věrce získat nové pracovní uplatnění.

Paní Jana – 53 let, vdaná

Paní Jana má základní vzdělání. Odborné učiliště nedokončila z důvodu neplánovaného těhotenství. Vdala se za otce dítěte, muže staršího o 10 let. Po nástupu dcery do jeslí paní Jana pracovala v zemědělském družstvu. V roce 1991 zemědělské družstvo ukončilo činnost a paní Jana pak měla jen krátkodobá sezónní zaměstnání u soukromých zemědělců. Vykonávala fyzicky těžké práce. Vzhledem k tomu, že má pouze základní vzdělání a praxi pouze v zemědělství, nepodařilo se jí získat jiné pracovní uplatnění.

Paní Jana se svým manželem nežije již déle než 8 let. Odešla z domova poté, kdy se dcera osamostatnila a založila si rodinu. S manželem si již delší dobu nerozuměli, ale nechtěla společnou domácnost kvůli dceři opustit. Dalším důvodem setrvávání byly nízké výdělky paní Jany a závislost na příjmech manžela. Manžel zůstal v jejich společném domě, který byl jeho majetkem ještě před uzavřením manželství. Paní Jana bydlela po odchodu z domu dva roky u své sestry. Po neshodách se švagrem se rozhodla toto bydlení opustit. Jedním z důvodů neshod se švagrem bylo, že nedokázala přispívat na náklady společné domácnosti, protože její příjmy z krátkodobých pracovních vztahů nebo brigád byly velmi nízké a nepravidelné. Navštívila krizové centrum a od té doby vystřídala několik azylových domů na území kraje. V minulosti žila také na sociálním bytě ve vesnici, kde žije její dcera. Po uplynutí doby, po kterou jí bydlení v sociálním bytě bylo umožněno, musela hledat, kam by se přestěhovala. Jedinou možností bylo opět bydlení na azylovém domě, ovšem v jiném městě. V současné době čeká na uplynutí lhůty, kdy se bude moci vrátit na sociální byt blízko k dceři.

3 Analýza dat

V této kapitole popíši analýzu dat, které jsem získala z polostrukturovaných rozhovorů s ženami – respondentkami.

K získání odpovědi na hlavní výzkumnou otázku, je třeba porozumět především tomu, jak ženy práci a zaměstnání vnímají. Dále je nutné pochopit, co ovlivňuje jejich motivaci k hledání pracovního uplatnění. V neposlední řadě je důležité se také seznámit s dosavadními zkušenostmi s hledáním zaměstnání a objevit možné překážky, které mohou být příčinou jejich neúspěchu na trhu práce.

Bylo uskutečněno celkem 8 rozhovorů se třemi respondentkami, a to v průběhu zhruba osmi měsíců. První rozhovory s respondentkami byly zaměřeny především na jejich dosavadní průběh života. Další rozhovory pak směřovaly na oblast pracovního uplatnění a zaměstnání. I během těchto rozhovorů však ženy často doplňovaly informace o svém životě a současné životní situaci. Rozhovory byly poté přepsány technikou doslovné transkripce. Převod mluveného projevu do písemné podoby označuje Hendl (2008, s. 208) za nutnou podmínku pro podrobné vyhodnocení rozhovoru. Pouze v písemné formě můžeme podtrhávat důležitá místa textu, jednotlivá místa v textu srovnávat nebo je doplňovat o komentář.

Pro analýzu dat jsem použila techniku otevřeného kódování. Při otevřeném kódování se pečlivě zkoumají jednotlivé úseky, věty, slova. V přepsaném textu rozhovoru jsem hledala hlavní myšlenky. Tyto myšlenky jsem pojmenovala – přidělila jim kód. Podobným myšlenkám v textu jsem přiřadila stejný kód. Vzniklo tak několik kódů, které jsem podle své podobnosti seskupila a vytvořila kategorie. Procesu seskupení pojmů dle příslušnosti k určitému jevu se říká kategorizace (Strauss, Corbinová, 1999, s. 43 - 45). V dalším postupu jsem použila techniku tzv. vykládání karet. Švaříček a Šed'ová (2014, s. 226 – 227) ji pokládají za nejjednodušší nastavbu otevřeného kódování: „Výzkumník vezme kategorizovaný seznam kódů, kategorie vzniklé skrze otevřené kódování uspořádá do nějakého obrazce či linky a na základě tohoto uspořádání sestaví text tak, že je vlastně převyprávěním obsahu jednotlivých kategorií.“ Názvy jednotlivých kategorií jsem použila jako obsah jednotlivých podkapitol.

4 Interpretace zjištění

Tuto část tvoří pět podkapitol, ve kterých jsou předložena získaná zjištění k jednotlivým dílčím výzkumným otázkám. Každá podkapitola je svázaná s kategorií, kterou jsem analýzou dat vytvořila. První podkapitola se zabývá tím, jak ženy bez domova vnímají práci a zaměstnání. Druhá podkapitola se týká předpokládaných změn v životě žen, které by jim získání zaměstnání přineslo. Ve třetí podkapitole jsou pojmenovány motivy k hledání pracovního uplatnění. Dosavadní zkušenosti s hledáním zaměstnání jsou tématem čtvrté podkapitoly a v páté podkapitole se odhalují možné bariéry, které v získání zaměstnání ženám bez domova brání.

4.1 Dílčí výzkumná otázka č. 1

V této podkapitole se budu zabývat dílčí otázkou:

Jak ženy bez domova vnímají práci a zaměstnání?

Pokládání otázky byly záměrně rozděleny na vnímání „práce“ a „zaměstnání“. Práce člověku zajišťuje osobnostní rozvoj, pocit uspokojení a životní smysl (Boleloucký, In: Buchtová, 2012, s. 129). Zaměstnání se vztahuje k práci na smluvním základě, které zahrnuje i materiální odměnu za odvedený výkon (Mareš, 1994, s. 16).

Ženy tyto dva pojmy vnímají spíše jako synonyma – výrazy, které mají stejný nebo podobný význam. Vzhledem k této skutečnosti jsem se rozhodla u dílčí otázky tyto dva různé pojmy neoddělovat. Práci tedy budou dále chápány všechny pracovní činnosti, které ženy vykonávají, ať už za materiální odměnu nebo bez ní.

I přes osobní zkušenost s dlouhodobou nezaměstnaností ženy vnímají práci jako běžnou a důležitou součást života: „*mít práci je důležitý, protože každý by měl mít možnost pracovat*“ (Jana, 11), „*beru práci jako normální věc.*“ (Dáša, 9). Dotazované ženy práci vnímají především jako prostředky, které přispívají k obohacení jejich současného života.

Práce jako prostředek ke zvýšení sebeúcty, sebevědomí a vnitřního uspokojení

Vnímání práce a zaměstnání jako prostředku k vnitřní spokojenosti uváděla paní Dáša, která je bez zaměstnání nejdéle dobu: „*... že ještě něco dokážu. Jsem někomu užitečná*“ (Dáša, 1), „*že jsem potřebná*“ (Dáša, 3). Také paní Jana a Věrka vnímají práci jako prostředek k vnitřnímu uspokojení: „*dělám to ráda, i když bývám pěkně unavená*“ (Jana, 6, 7), „*mě ta poslední práce i bavila*“ (Věrka, 3). Práce, i když ji ženy vykonávají bez očekávání materiální odměny, přispívá k posilování jejich sebeúcty a spokojenosti: „*sice*

si nic nevydělám, ale zase udělám dobrou práci“ (Dáša, 6), „alespoň se zabavím“ (Jana, 6).

Práce jako možnost mít kontakt s jinými lidmi

Pro paní Věrku, která byla ze zaměstnání propuštěna zhruba jeden měsíc před poskytnutím rozhovoru, práce znamená také navazování nových kontaktů se spolupracovníky a lidmi mimo svou současnou komunitu: *„dostanu se mezi lidi“ (Věrka, 2), „seznámím se s novými lidmi“ (Věrka, 4).* Naznačuje to snahu o získání nového a jiného okruhu známých. Bydlení na azylovém domě nebo sociálním bytě způsobuje ztrátu společenských kontaktů a izolaci od lidí běžné společnosti: *„u nás na sociálním bytě do práci nikdo nechodí a tak jsou ženský furt doma a hádají se“ (Věrka, 12), „potkám se s lidmi“ (Jana, 16).* Zároveň však připouští, že pracovní kolektiv, včetně nadřízených pracovníků, může vnímání práce ovlivňovat: *„záleží, jakého máte vedoucího a kolektiv“ (Věrka, 6), „sešly jsme se tam dobré ženské“ (Jana, 15).*

Práce jako pomoc k získávání pracovních návyků

Vnímání přínosu práce jako možnosti znovuzískat pracovní návyky jsou patrné u paní Jany i paní Věrky. Vykonávání pracovních činností je spojeno s časovou strukturou dne: *„někam musím chodit na určitou dobu pracovat“ (Jana, 1), „nikam jinam se nedostanu a musím to udělat“ (Jana, 4).* Věrčin poslední zaměstnavatel disponuje silnou firemní kulturou, jejíž dodržování striktně vyžaduje po všech svých zaměstnancích. Práce tak pro paní Věrku znamená především přesné plnění pracovních povinností: *„povinnost chodit včas a dělat přesně, co Vám řeknou“ (Věrka, 5).*

Práce jako smyslupné naplnění volného času

Práce byla označena také jako smysluplné vyplnění dne produktivní činností: *„je to vlastně taková náplň času, za kterou můžu dostat peníze“ (Jana, 2), „nemusím sedět na azyláči“ (Jana, 9), „Nemusíte zůstat na azyláči nebo sociálním bytě.“ (Věrka, 8), „Mám alespoň co přes den dělat.“ (Jana, 16).*

Práce jako zdroj finančních příjmů

Jak bylo uvedeno výše, ženy rozdíl mezi pojmy „práce“ a „zaměstnání“ nevnímaly. U obou otázek: č. 1 - „Co pro Vás znamená práce?“ a otázky č. 2 - „Co pro Vás znamená zaměstnání?“ zmínily možný finanční příjem: *„dostávám mzdu“ (Věrka, 5), „a dostávám za to peníze“ (Jana, 1), „si můžu vydělat peníze“ (Věrka, 10), „Vyděláte si na všechno, co potřebujete. Můžete zaplatit byt, jídlo, všechno.“ (Dáša, 13), „Práce je pro mě důležitá, protože si můžete něco vydělat a můžete si pak třeba něco koupit.“ (Věrka, 7)*

Shrnutí:

Ženy pojmy „práce“ a zaměstnání“ nerozlišovaly. Vzhledem k tomu, že všechny ženy v době vedení rozhovoru nebyly zaměstnané, hovořily o práci především jako o aktivitách, které vykonávají v azylových domech nebo na sociálním bytě v rámci plnění ubytovacích podmínek (bez finanční odměny). Finanční přínos nepovažují za hlavní nebo jediný. Vzhledem k současné situaci, kdy nemají zaměstnání a disponují dostatkem času bez povinností, chápou práci především jako možný způsob seberealizace a naplnění volného času, kterého mají dostatek. Možnost pracovat jim přináší pocit sebeúcty a užitečnosti. Smysluplná činnost, kterou ženy mohou vykonávat, tak může přispívat k užitečnému naplňování času, kdy se navíc mohou ubezpečit o vlastních dovednostech a schopnostech. Dalším důležitým přínosem je možnost navázat nové společenské vztahy. Zároveň mohou pravidelné pracovní aktivity přispívat k udržování, případně posilování fyzického a psychického zdraví. Práci a zaměstnání tedy ženy chápou jako přínos, a to nejen pro získání finančních prostředků na obživu, ale především jako příležitost pro jejich integraci do běžné společnosti.

4.2 Dílčí výzkumná otázka č. 2

V této části práce bude zodpovězena dílčí otázka:

Jaký vliv ženy bez domova přisuzují získání zaměstnání na další průběh jejich života?

Změny dalšího průběhu života po získání zaměstnání očekávají všechny respondentky: „*když budu mít práci, tak bude všechno*“ (Dáša, 19), „*když budu mít zaměstnání a důchod* (pozn. starobní důchod - paní Dáša v době tohoto rozhovoru žádala o jeho přiznání), *tak si myslím, že se mi bude žít líp. Budu muset počítat, ale bude to určitě lepší než teď.*“ (Dáša, 23, 24), „*změny budou určitě a velký*“ (Věrka, 26). Jak Dáša, tak Věrka očekávají změny pozitivní. Určitou skepsi vyjádřila respondentka Jana: „*myslím, že si moc celkově nepolepším*“ (Jana, 30), „*Chtěla bych mít zaměstnání, ale taky se toho trochu bojím. Co by to jako přineslo.*“ (Jana, 26). Chybějící představa o možném výdělku a nedostatečná informovanost o případných sociálních dávkách, na které by paní Jana i při přijetí zaměstnání měla nárok její očekávání ovlivňují: „*Třeba mi to finančně pomůže. Nevím ale, jak to bude s příspěvkama.*“ (Jana, 28), „*Nevím, jestli na tom budu líp. Jestli nepřijdu o hmotnou nouzi, příspěvek na bydlení a tak.*“ (Jana, 24)

Šance na změnu v oblasti bydlení

Získání zaměstnání pro ženy znamená naději na změnu především v oblasti bydlení: „*budu si moct začít hledat normální bydlení... tady nemůžu a ani nechci zůstat*“ (Dáša, 19, 22), „*budu mít víc peněz a budu moct hledat normální bydlení*“ (Věrka, 22). Opuštění azylového domu nebo sociálního bytu je podle těchto respondentek získáním placeného zaměstnání podmíněno: „*když budu mít práci, tak budu moct si někde zaplatit podnájem a vzít si dceru k sobě*“ (Věrka, 21), „*Ted' bych z toho, co mám, podnájem nezaplatila.*“ (Věrka, 23). Ženy si jsou vědomy, že díky zaměstnání mohou snáze získat bydlení k pronájmu (byt soukromých vlastníků, obecní byt). To potvrzuje, že získání statusu zaměstnaného přikládají velký důraz: „*když budu mít zaměstnání a důchod, tak se mi bude bydlení hledat líp, než ted' bez práce a bez důchodu*“ (Dáša, 28, 29), „*když budu mít práci, tak se mi bude líp hledat než ted', když jsem na sociálním bytě nebo na azylu*“ (Věrka, 33, 34). Paní Věrka spoléhá při obstarávání nového bydlení také na pomoc sociálních pracovníků: „*Sociální pracovnice mi určitě pomůžou vyřídit příspěvek na bydlení a tak budu něco dostávat.*“ (Věrka, 34, 35). Paní Jana změny v oblasti svého bydlení i po přijetí zaměstnání prakticky nepřipouští: „*Jako že bych si mohla najít normální bydlení? To nevím, jestli by mi to stačilo na zaplacení nájmu, elektriky a tak.*“ (Jana, 34, 35) Znovu se tak projevuje neznalost systému sociálních dávek, které jsou nízkopříjmovým skupinám poskytovány.

Příležitost ke změně dosavadního způsobu života

Další očekávanou změnou při získání zaměstnání je změna v plánování denních aktivit a volného času: „*nebudu mít už tolik času. To je na jednu stranu dobře, ale taky škoda.*“ (Jana, 27), „*Když máte zaměstnání, tak máte i takový režim. Chodíte na směny a tak máte ten den tak naplánovanej.*“ (Věrka, 24), „*nebudu mít už tolik volna*“ (Jana, 28).

Věrka přisuzuje získání zaměstnání pozitivní dopad také na své zdraví: „*Určitě by se zlepšil i můj psychický stav. Ted' bez práce jsem víc nervózní a špatně spím.*“ (Věrka, 25, 26).

Shrnutí:

Všechny ženy se dokázaly vžít do situace, že zaměstnání získají a dokázaly pojmenovat změny, které by získáním zaměstnání v jejich životě nastaly. Žádná z žen nevedla, že získání zaměstnání pokládá za nereálné. A to i přesto, že všechny ženy jsou v současné době nezaměstnané (dvě dlouhodobě nezaměstnané a třetí žena měla pouze krátkodobá

zaměstnání v délce několika měsíců). To je pozitivní zjištění, protože podlehnutí beznaději by v jejich případě znamenalo rezignaci na možnou změnu ve svém životě. Se získáním zaměstnání spojují ženy především možnost získání „normálního“ bydlení. Předpokládané zisky v podobě změny dosavadního způsobu života, vlivu na zdraví a v sebepojetí korespondují s odpověďmi na DVO č. 1, která byla zaměřena na vnímání zaměstnání a práce obecně.

4.3 Dílčí výzkumná otázka č. 3

V této části práce bude zodpovězena dílčí otázka:

Co u žen bez domova ovlivňuje jejich motivaci k hledání pracovní činnosti nebo zaměstnání?

V odborné literatuře najdeme mnoho definic motivace a teorií motivace, které vychází z různých pohledů na tuto problematiku. Armstrongova definice (1999, s. 294) vychází z předpokladu, že člověk nedělá nic, co by mu nepřineslo určitý užitek. Za motivaci tak považuje cílově orientované chování. Lidé jsou motivováni pouze tehdy, když očekávají, že jejich aktivita povede k dosažení nějakého cíle nebo odměny, která uspokojí jejich potřeby. Armstrong (1999, s. 297) uvádí základní dělení motivace na:

- vnější – tj. faktory, které vytváří okolní prostředí kolem člověka, aby ho motivovalo k určitému způsobu chování nebo jednání, a to v podobě odměny (např. výše platu, pochvala) nebo trestu (např. odejmutí nějaké výhody, pokárání),
- vnitřní – tj. faktory, které si lidé vytvářejí sami a které je ovlivňují, aby se chovali určitým způsobem (např. že práce je důležitá, příležitost rozvíjet a využívat vlastní dovednosti a schopnosti).

Ženy ve svých odpovědích uváděly oba druhy motivace - vnitřní i vnější.

Vnější motivace - finanční přínos

Zlepšení finanční situace jako motiv pro hledání práce ženy sice uvedly, ale nepatřil mezi stěžejní: „Práci si hledám, protože si chci něco vydělat.“ (Věrka, 43), „Nějakou brigádu budu potřebovat, abych to utáhla.“ (Dáša, 48, 49), „Peníze - sice nevím, jestli mi nějak pomůžou.... Já bych si asi stejně moc nevydělala. Jestli pak kvůli tomu přijdu o dávký, tak jaký to má smysl?“ (Jana, 48, 49). Ženy tedy nemají vysoká očekávání ohledně možných výdělků. Za určitý druh finančního přínosu můžeme označit i tzv. sbírání bodů za

zapojení se do pracovních činností na azylovém domě. Většinou se jedná o úklid společných prostor, výpomoc při praní a žehlení prádla pro klienty noclehárny, výpomoc při přípravě jídla v kuchyni nízkoprahového denního centra apod. Za tyto práce ženy získávají body, za které si mohou „nakupovat“ jídlo: „za to uklízení se sbírají body... za to se daly nakupovat potraviny tady na vrátnici“ (Dáša, 35, 36). Motivaci k vykonávání těchto činností však ovlivňuje nabídka sortimentu, který je možné za body pořídit. „*Ted' ten novej systém mě vůbec nemotivuje něco dělat. Ted' se to hodně zhoršilo, už si nemůžeme nakoupit v suchý kantýně.*“ (Dáša, 41, 42) (pozn. Následoval popis rozdělení na „suchou“ a „mokrou“ kantýnu. V „suché kantýně“ byly k dispozici potraviny s delší trvanlivostí, například mouka, olej, cukr. V „mokrém kantýně“ jsou k dispozici potraviny s krátkou trvanlivostí k přímé spotřebě, např. jogurty, salámy, párky). „*Tam už není žádná motivace k práci. Proč já bych měla chodit dělat zadarmo, už mě to naštválo*“ (Dáša, 38). Potraviny k přímé spotřebě, které ženy za body mohou získat, nemohou být využívány k vaření, které bychom mohli pokládat za pracovní aktivitu a jisté vyplnění volného času žen na azylovém domě.

Ženy bydlící na sociálním bytě možnost zapojit se do pracovních aktivit, které by byly nějakým způsobem ohodnoceny, nemají: „*ted', když jsem na sociálním bytě, tak už ne. Když jsem byla na azyláku, tak jsem dělala úklid za body*“ (Věrka, 36, 37).

Azylový dům, ve kterém bydlí paní Jana, k zapojení do pracovních činností v rámci tohoto zařízení ženy nemotivuje, neodměňuje a jsou povinné. „*Dělám jen úklidy na azylovém domě. Ale to musíme všechny, které tam bydlí*“ (Jana, 36) (pozn. osvobozeny jsou jen ženy, které vzhledem ke svému zdravotnímu stavu nemohou úklid vykonávat), „*je vypsána služba a tu musím udělat*“ (Jana, 37).

Vnější motivace - nefinanční přínos

Za vnější motivaci k vykonávání pracovních činností můžeme považovat uznání a pochválení za vykonanou práci: „*Když chtěou pořádně uklidit, tak volají vždycky mě. Se žehlením chodí taky za mnou.*“ (Dáša, 32, 34), „*sice si nic nevydělám, ale zase udělám dobrou práci*“ (Dáša, 6).

Vnitřní motivace

Vnitřní motivace reaguje na uspokojování vlastních potřeb. Odpovědi paní Dáši korespondují především s potřebou získávat od svého okolí uznání za vykonanou práci: „*Chci být zase užitečná. Aby mě někde potřebovali.*“ (Dáša, 44, 45), „*A ne být taková: Nikdo tě už holka nepotřebuje. Už jsi stará, jsi nanic.*“ (Dáša, 45, 46). Naplnění vlastní potřeby sounáležitosti s lidmi z „běžné“ společnosti se objevovala nejčastěji u paní

Věrky: „*Taky mi chybí nějaký dobrý kolektiv.*“ (Věrka, 45), „*Nechci být pořád na sociálním bytě. Tam není dobrá atmosféra a ženský se pořád hádají. Tak abych mohla vypadnout.*“ (Věrka, 43, 44). Za motivaci k získání zaměstnání, je ale především možné pokládat vnitřní odhodlání žen změnit svou současnou životní situaci: „*Chci se dostat odtud z azyláku. Tady mě to spíš potápí níž. Chci si najít bydlení.*“ (Dáša, 47), „*Když budu mít zaměstnání, tak to bude líp vypadat na sociálce, když si chci vzít dceru z dětského domova. Dcera je moje největší motivace.*“ (Věrka, 47, 48)

Shrnutí:

Procesy motivace jsou komplikované a možnost působit na ženy mají v podstatě pouze lidé a situace, se kterými se ženy běžně ve svém životě setkávají. Ženy motivují k hledání práce a zaměstnání vnější i vnitřní faktory. Vnější motivy u žen převažují a jsou spojené především s určitým přilepšením ve finanční oblasti. Výše finanční odměny za vykonávanou práci však není motivem jediným. Za negativní ovlivňování motivace žen k vykonávání pracovních činností můžeme pokládat například neatraktivní odměnu (například v podobě skladby potravin, které mohou za odvedenou práci získat). V tomto případě navíc můžeme konstatovat, že neatraktivita odměny může snižovat aktivitu žen. Vaření a přípravu jídla totiž můžeme chápat také za příležitost k upevňování stávajících, případně získávání nových dovedností. Motivory, které ženy uváděly, korespondují s naplňováním potřeb dle Maslowovy pyramidy. Až po dostatečném zabezpečení základních potřeb jako je hlad, žízeň, odpočinek a potřeba bezpečí, může u žen docházet k vnitřní motivaci dosahovat vyšších potřeb – potřeba sounáležitosti, potřeba uznání, potřeby kognitivní, potřeby estetické nebo potřeba seberealizace.

4.4 Dílčí výzkumná otázka č. 4

V této části práce bude zodpovězena dílčí otázka:

Jaké máte zkušenosti s hledáním zaměstnání?

Všechny dotazované ženy byly v době vedení rozhovorů vedené na úřadě práce a hledání zaměstnání mají spojeno především s touto institucí: „*Jsem vedená na úřadě práce a ti by mi měli při hledání pomáhat. Ale zatím mi žádnou práci nenašli. Dali mi jen doporučenky a já jsem šla do těch firem.*“ (Dáša, 50, 51), „*Ted jsem na úřadě práce. A ti mi dávají doporučenky. Tak jsem vlastně našla i tu poslední práci.*“ (Věrka, 49, 50), „*Jsem vedená na úřadě práce... chodím tam tak jednou za 3 měsíce. Paní se mě zeptá, kde jsem se byla*

ptát na práci a vyjede mi seznam volných míst a doporučenky.“ (Jana, 51). Okrajově byla zmíněna možnost využít kontaktů známých. *„Taky mám známou tady z azyláku, která mívá takový brigády. Tak se jí zkusím zeptat, jestli o něčem neví.“* (Dáša, 61, 62), *„Ale ptám se i známých.“* (Věrka, 57). Jiný způsob hledání zaměstnání ve svých odpovědích ženy neuvedly. Paní Dáša otevřeně přiznala, že hledání zaměstnání odkládá až do přiznání starobního důchodu, kdy očekává výrazně větší naději na získání zaměstnání: *„Já teď už vlastně ani moc nehledám. Čekám na ten důchod (pozn. starobní). Teď už by to bylo asi aji zbytečný. Počkám si, až mi to vyřídí a pak budu hledat nějakou práci.“* (Dáša, 3, 64)

Pomoc při hledání zaměstnání

Za způsob pomoci při hledání zaměstnání ženy uvedly získávání seznamů volných pracovních míst a kontaktů na zaměstnavatele, a to jak od sociálních pracovníků na azylovém domě, tak od úředníků úřadu práce: *„Při hledání práce mi pomáhají i sociální pracovníci. Projedou internet a vytisknou mi volná místa.“* (Věrka, 56, 57), *„Tady (pozn. na azylovém domě pro ženy) taky sociální pracovníci mi třeba vyjedou z počítače volná pracovní místa.“* (Dáša, 53, 54)

Dalším uvedeným druhem pomoci je možnost neplaceného telefonického kontaktu z kanceláře sociálních pracovníků na azylovém domě: *„... a můžu si zadarmo zavolat.“* (Dáša, 54), *„Můžu si taky od nich z kanceláře zavolat.“* (Věrka, 5). Této možnosti mohou využívat i ženy, které již nejsou ubytovány na azylovém domě a bydlí na sociálním bytě. To však vyžaduje aktivnější přístup, kdy se ženy musí domluvit se sociální pracovnící, kdy bude na azylovém domě přítomna a kdy telefonický kontakt umožní: *„Minulý týden mi volal nějaký chlap, že bych mohla u nich uklízet. Ale ten den už jsem měla naplánovaný doktory, tak jsem řekla, že nemůžu. Měl volat další den, ale už se neozval. Já jsem mu nemohla zavolat, neměla jsem kredit a za sociálníma pracovnícema na azyláku jsem zrovna nešla.“* (Věrka, 54, 55)

Dosavadní zkušenosti se zaměstnavateli, případně potenciálními zaměstnavateli, byly většinou negativní a od dalšího intenzivního hledání zaměstnání ženy spíše odrazují: *„Ale oni už jsou nepříjemní. Taky je to zdržuje od práce to vyplňování papírů pro úřad práce.“* (pozn. zaměstnavatelé, kteří byli navštíveni na základě doporučenek vydaných úřadem práce) (Dáša, 51, 52), *„Vždycky mi napíšíou, že buď neodpovídám požadavkům nebo že je to už obsazený.“* (Jana, 53, 54), *„Mně už to přijde zbytečný, někam chodit. Ale to nemůžu říct nahlas.“* (Jana, 54, 55)

Přístup úředníků na úřadu práce i sociálních pracovníků na azylovém domě hodnotí pozitivně: „Jo, úřednice se snaží. Jsou na mě hodný. Vidí, že nejsem žádný flákač a že si práci fakt chci najít. Ale prostě se nedaří. Nevím proč.“ (Věrka, 58, 59), „Ale oni se snaží.“ (Dáša, 55). Na druhou stranu je z odpovědí znát poněkud pasivní přístup a očekávání, že získání jejich zaměstnání je především úkolem pracovníků úřadu práce: „No zatím mi ještě nikdo zaměstnání nenašel.“ (Dáša, 55), „Nikdy mi nic nenašli, tak jak to můžu zhodnotit?“ (Jana, 56)

Ženy byly vyzvány k návrhům, co by přivítaly jako pomoc při hledání zaměstnání. Nejčastěji byla zmíněna komunikace se zaměstnavateli, při které by pomoc uvítaly: „*Asi bych chtěla, aby někdy viděli, jak to je s těma zaměstnavatelama. Aby mi věřili, že jsou někdy pěkně nepřijemní.*“ (Věrka, 60, 61), „*Taky se necítím dobře, když chodím za těma zaměstnavatelama, tak kdyby to třeba někdo zařizoval se mnou.*“ (Jana, 60, 61)

Za další vhodnou pomoc označila paní Věrka získání nových dovedností. Naučit se pracovat s počítačem pro ni znamená především snadnější a rychlejší přístup k informacím, které by jí mohly při získání zaměstnání pomoci: „*Taky by mi pomohlo, kdybych se mohla někde třeba učit na počítači, kdo by se mnou měl trpělivost. Na internetu bych třeba našla nějakou brigádu a mohla si tam hned zavolat.*“ (Věrka, 61, 62). Zároveň si je vědoma toho, že potřebuje individuální přístup. Využití komerčních nabídek vzdělávání je pro ni nedostupné.

Paní Dáša se při hledání zaměstnání spoléhá především na vlastní schopnosti a intenzivnější pomoci se brání: „*Já vlastně ani žádnou pomoc nechci. Já nejsem neschopná.*“ (Dáša, 57)

Způsoby hledání zaměstnání

Konkrétní strategii na hledání zaměstnání vyjádřila jen paní Dáša. Plánuje změnu způsobu hledání oproti dosavadnímu přístupu, ale odsouvá ji až do doby změny své životní situace – dosažení věku potřebného pro získání starobního důchodu: „*Až budu mít ten důchod (pozn. starobní), tak se budu muset z úřadu práce odhlásit a budu si práci hledat sama.*“ (Dáša, 52, 53)

„*Až budu práci hledat, tak prostě budu chodit. Tak, jak jsem chodila tenkrát. Vystoupila jsem třeba v a šla až na... pěšky.* (pozn. respondentka uvedla konkrétní místa, kde hledala zaměstnání). *Prostě půjdu a kde budou mít vyvěšený, že hledají třeba prodavačku nebo uklízečku, tak se tam půjdu hned zeptat.*“ (Dáša, 57, 58, 59, 60, 61)

Shrnutí:

Hledání zaměstnání mají ženy spojené především se spoluprací s úřadem práce. Další možnosti, jako například podání inzerátu nebo vyhledávání práce přes agentury práce, zmíněny nebyly. Nejčastější způsob, jak získat zaměstnání je tip nebo doporučení od známého. Známi v okolí žen však většinou nepracují, a tak je tento obecně nejúspěšnější způsob získání zaměstnání pro ženy prakticky nedostupný. Pomoc ve formě předání seznamu volných pracovních míst a umožnění neplaceného telefonického kontaktu se zaměstnavatelem jsou dle odpovědí žen jedinou reálnou pomocí, které se jim dostává. Pro dlouhodobě nezaměstnané jsou však pomocí nedostatečnou a k získání zaměstnání nevedou.

4.5 Dílčí výzkumná otázka č. 5

V této části práce bude zodpovězena dílčí otázka:

Existují faktory, které ženy pokládají za překážky, které jim brání zaměstnání získat, případně přijmout zaměstnání?

Osobní předpoklady

Paní Dáša (60 let) a Jana (53 let) uvedly jako možnou bariéru pro získání zaměstnání svůj věk: „Podle mě je to určitě věk. Už nejsem perspektivní.“ (Dáša, 72), „Čím jsem starší, tak je horší něco sehnat.“ (Jana, 12), „A tam si teď vezmou spíš mladší.“ (Jana, 63), „...dokonce byla jsem se ptat. V obchodě jsem viděla přijmeme prodavačku a já jdu, jdu se zeptat. Oni mi řekly, ne my chceme mladší. Nejednou jsem se setkala s takovýma reakcema.“ (Dáša, 75, 76, 77). Na druhou stranu paní Dáša předpokládá, že jako poživatelka starobního důchodu bude pro pracovní trh atraktivnější: „... Jako já počítám tak, jak mi řekli na pracáku, až budete v důchodě, práce budete mít dost.“ (Dáša, 79), „kamarádka ta už důchod má a našla si brigádu v obchodě.“ (Dáša, 62)

Vnímání diskriminace žen na trhu práce se objevilo pouze u jedné respondentky: „...a že jsem ženská.“ (Dáša, 72).

Paní Jana za svůj hendikep pokládá také nízké vzdělání a omezené pracovní zkušenosti, které během svého aktivního života nabyla: „Mám jen základní školu.“ (Jana, 63), „Pracovala jsem vlastně jen v družstvu.“ (Jana, 63). Možná pracovní omezení přikládá také svému zdravotnímu stavu. Zdravotní omezení pro pracovní uplatnění sice nevyplývají z posudků lékařů, ale paní Jana si je vědoma svých limitů: „to už bych teď

nemohla dělat“ (Jana, 14), „No hlavně, pokud by mi to zdravotně nevyhovovalo. To by byl asi jediný důvod, proč bych do práce nešla.“ (Jana, 65, 66)

Současná životní situace

Současné bydliště žen – azylový dům nebo sociální byt neziskové organizace – ženy pokládají za jistý druh stigmatizace: „Určitě to bude lepší, když budu mít bydliště jinde než na azyláku. Ti zaměstnavatelé už to podle adresy poznají a taky si někdy s lidma azyláku dělají, co chtějí. Vědí, že jsou to chudáci a že si stěžovat nikam nepudou.“ (Dáša, 68, 69, 70, 71), „Když chodím po těch firmách, tak mi vadí ten přístup. Někteří s náma jednájí jako s póvlem.“ (Věrka, 73, 74), „Já jsem si našla práci, když jsem byla na azyláku. Během toho jsem se přestěhovala na sociální byt. A z práce mě propustili. Nevím, jestli to zaměstnavatele zajímá, kde bydlím. Někteří možná jo.“ (Věrka, 63, 64 65) Za možnou bariéru ze strany zaměstnavatelů označila paní Věrka nařízené exekuční srážky ze mzdy: „Myslím, že jsou to exekuce, co mám.“ (Věrka, 67). Pro ni samotnou se však atraktivita získání zaměstnání odečtením exekučních srážek z vyplácené mzdy také snižuje: „... kdybych měla minimální mzdu, tak by mi takových 4 – 5 tisíc srazili, aniž by zkoumali. Na sociálce mi říkali, že se moje životní minimum započítává do exekuce. Což se pak člověk diví, že mu zůstane třeba 1200,- na měsíc. A s tím se nedá žít.“ (Věrka, 78, 79, 80).

Požadavky na zaměstnání

Striktní požadavky žen na podmínky zaměstnání mohou být pro zaměstnavatele nereálné (pokud budeme přemýšlet pouze o zaměstnavatelích, kteří zaměstnávají své pracovníky legálně): „Každopádně ale nechci práci na smlouvu, jen na dohodu. Chci, aby mě dávali peníze na ruku každý den po práci.“ (Dáša, 64, 65)

Jako další možnou příčinu své nezaměstnanosti označila paní Jana nedostatek pracovních míst v blízkém okolí: „Tady blízko žádná práce není.“ (Jana, 64)

Finanční motivace

Předpoklad nízkého navýšení celkových příjmů žen po přijetí zaměstnání, které by životní standard žen výrazně nezlepšil, je další z pojmenovaných bariér při hledání zaměstnání: „Taky bych potřebovala vědět, jestli když si vydělám nějaký peníze, tak jestli nepřijdu o ty dávky, který mám teďka.“ (Jana, 66, 67), „Jinak bych nemohla žádat o příspěvek na bydlení, takže bych vlastně nic navíc neměla. Proč bych jako pak do té práce měla chodit.“ (Dáša, 65, 66, 67)

Shrnutí:

Ženy pojmenovaly skutečnosti, které považují za možné příčiny své nezaměstnanosti. Tyto bariéry mohou navíc při hledání zaměstnání snižovat jejich aktivitu. Vedle překážek, které ženy nemohou samy ovlivnit (prokázat diskriminaci zaměstnavatelů je složité) – například věk, pohlaví, administrativní zátěž pro zaměstnavatele spojená s nařízenými exekucemi na mzdu, ženy označily i ty, které by díky cílené podpoře a vysvětlení mohly časem přestat vnímat jako problematické. Jedná se například o požadavky na zaměstnání. Nízké povědomí o výhodách zaměstnání v pracovním poměru (např. neznalost dopadu odvodů na zdravotní a sociální pojištění zaměstnavatelem, předpoklad bezpečných podmínek pro výkon práce) může ženy lákat k hledání nelegálního zaměstnání. Další oblastí, kde je důležité zvýšit informovanost žen, je otázka skladby příjmů v případě získání zaměstnání. Osoby, které jsou zaměstnané a pobírají nízkou mzdu, zůstávají většinou i nadále státem podporovány ve formě sociálních dávek. I malé finanční zlepšení situace získáním zaměstnání by tak ženy nemělo odrazovat od jeho aktivního hledání.

5 Zaměstnanost žen bez domova a jeho význam pro jejich znovuzачlenění do společnosti – nová teorie

V empirické části diplomové práce jsem předložila pět dílčích výzkumných otázek, které mají vést k zodpovězení hlavní výzkumné otázky:

Jak vnímají ženy bez domova význam zaměstnání, případně pracovních činností pro jejich znovuzачlenění do společnosti?

Tato kapitola je interpretací získaných dat z výzkumu a pokusem o vytvoření nové teorie.

Bezdomovectví je extrémní formou sociálního vyloučení. Ženy – respondentky výzkumu svůj domov ztratily a žijí v azylových domech, případně sociálních bytech, které provozuje nezisková organizace. V kontextu vymezení teoretických oblastí bezdomovectví (viz Tabulka č. 1, str. 12) můžeme konstatovat, že ženy sice mají místo k bydlení, ale chybí jim soukromý a bezpečný osobní prostor pro sociální vztahy. Z odpovědí žen vyplývá, že pocíťují vyloučení ze společnosti. Chybí jim především kontakt s lidmi z běžné společnosti, pracovní uplatnění, redukuje se jejich společenský život, zvětšuje se jejich volný čas, pro který nemají smysluplné využití. V rozhovorech zaznělo, že ženy vnímají zaměstnání, případně pracovní činnosti především jako:

- zdroj finančních příjmů,
- šanci na změnu v oblasti bydlení,
- příležitost ke změně dosavadního způsobu života,
- možnost mít kontakt s jinými lidmi,
- prostředek ke zvýšení sebeúcty, sebevědomí a vnitřního uspokojení,
- pomoc k získání pracovních návyků,
- smysluplné naplnění volného času.

Dlouhodobá nezaměstnanost ženám znemožňuje legální přístup k finančním prostředkům, které by pomohly zlepšit jejich současnou životní situaci. Bez příjmu ze zaměstnání tak ženy nemohou opustit azylové bydlení a získat důstojné bydlení na

běžném trhu s nájemními byty. S tím souvisí také jejich závislost na sociálních dávkách a především sociálních službách. Díky nemožnosti vymanit se z této závislosti a absenci příjmů ze zaměstnání, tak ženy nemohou svou současnou situaci zlepšit, a pro ženy to znamená setrvávání na okraji společnosti.

Považuji za důležité také upozornit na skutečnost, že se zaměstnáním získává člověk určité sociální postavení ve společnosti. To odpovídá prestiži vykonávaného povolání, finančnímu ohodnocení apod. Sociální statut zaměstnaného je spojen s jeho zařazením do sociální struktury společnosti. Ženy bez domova a navíc bez zaměstnání tak nemohou v sociální struktuře společnosti zaujímat prestižnější postavení než dosud.

Bohaté vztahy s lidmi (co do kvality i kvantity) patří k základním znakům sociálního začlenění člověka ve společnosti. Sociální kontakty žen se omezují pouze na osoby ve stejně složité životní situaci (spolubydlící v azylovém ubytování, známí z řad lidí bez domova, apod.), případně na sociální pracovníky, kteří jim pomáhají při řešení jejich problémů. Prostředí azylového domu nebo bydlení na sociálním bytě s více uživateli k běžnému způsobu života ženy nepřibližuje. V odpovědích žen zaznělo, že mít práci pro ně znamená také možnost mít kontakt s jinými lidmi. Příležitost k navazování vztahů s lidmi v běžné společnosti, ženám bez domova chybí. Přitom získání zaměstnání s sebou přináší kontakt se spolupracovníky, získávání nových známých a přátel, potkávání lidí při cestě do práce, spolucestujících v hromadných dopravních prostředcích, apod. Získání zaměstnání tak pro ženy znamená šanci k setkávání se s lidmi mimo jejich současné sociální kontakty, a může tak být chápáno jako žádoucí součást a přínos začleňování do běžné společnosti.

Práci ženy vnímaly mimo jiné také jako prostředek ke zvýšení sebeúcty, sebevědomí a pocitu vnitřního uspokojení. Zapojení do pracovních činností je tak pro ženy velmi důležité. Zažití úspěchu při zvládnutí zadaného úkolu, pochvala za vykonanou práci, přínos odvedené práce, přináší ženám tolik motivující pocit potřebnosti, důležitosti, osobní spokojenosti a patřičnosti.

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že ženy vnímají získání zaměstnání, případně pracovní činnosti jako podmínku pro to, aby se znovu mohly stát součástí společnosti a nestály na jejím okraji. Snaha žen zaměstnání získat však vyžaduje mimo jiné změnu současné strategie při hledání pracovního uplatnění. Dosavadní přístup, způsoby hledání zaměstnání a pomoc pracovníků na úradech práce či sociálních pracovníků na azylových domech žádoucí efekt nepřináší. To však neznamená, že by se ženy s touto situací měly smířit, ztratit zájem a odhodlání nové zaměstnání hledat. I když opakované neúspěchy

přinášejí postupné smíření se současnou situací. Ženy uvedly, že získání zaměstnání pro ně znamená příležitost ke změnám dosavadního průběhu života. To dokládá, že se současným stavem neuspokojují a na možnost návratu k běžnému způsobu života nerezignovaly.

Získání zaměstnání je pro začlenění žen bez domova zpět do společnosti nutnou podmínkou. Pokud se ženám nepodaří získat pracovní poměr u zaměstnavatele, je důležité, aby měly možnost se zapojit do pracovních činností, a to především mimo prostory azylového ubytování. Důvodem je přiblížení jejich denního režimu rytmu běžné společnosti. Aktivita mimo azylové ubytování pak budou také příležitostí k setkávání se s lidmi mimo využívané sociální služby a k zapojení žen do společenského života.

6 Diskuse

V této části diplomové práce uvádím několik podnětů k zamyšlení, které vplynuly z analýzy dat předloženého výzkumu.

Tři ženy bez domova mi poskytnutím rozhovorů umožnily nahlédnout do složité životní situace, ve které se právě nacházejí. Informace o jejich vnímání práce tak napomáhá pochopení jejich postojů k práci obecně, ale také k jejich představám o dalším průběhu jejich života. Získání zaměstnání nepokládají za nereálné, i když dokázaly pojmenovat bariéry, se kterými se dosud při hledání zaměstnání setkávaly.

Vzhledem k tomu, že ženy v době rozhovoru nebyly zaměstnané (dvě respondentky byly nezaměstnané dlouhodobě), hovořily o práci především jako o pracovních aktivitách, které vykonávají v rámci azylových domů nebo na sociálním bytě, kde jsou ubytovány. Jedná se o úklid společných prostor, výpomoc při praní a žehlení prádla pro klienty noclehárny. Do jiných pracovních aktivit ženy zapojovány nejsou. Nabízí se přitom například možnost začlenit ženy do aktivit v rámci různých akcí, které neziskové organizace poskytující ženám ubytování pořádají (pomoc při organizování a zabezpečení akcí, příprava prostor, výroba reklamních předmětů, dárků, apod.). Neziskové organizace velmi často hledají pomocníky z řad dobrovolníků. Dobrovolná činnost už ze své podstaty není činností, která by ženám mohla přinést finanční efekt.¹⁰ Jedná se totiž o „vědomou, svobodně zvolenou činnost ve prospěch druhých, kterou poskytují občané bezplatně“ (Tošner, 2006, s. 5). Finanční efekt sice ženy uváděly jako nejčastější přínos získání práce nebo zaměstnání, nikoliv však jako jediný. Jako další výhodu získání práce nebo zaměstnání ženy zmiňovaly možnost setkávat se s lidmi z běžné společnosti, získávání nových dovedností a schopností a smysluplné vyplnění volného času. Všechny tyto přínosy korespondují s motivy obecně uváděnými pro vykonávání dobrovolné činnosti. Musick a Wilson (2008, In: Brozmanová Gregorová, Jusko, 2014, s. 70) potvrzují nižší míru zapojení nezaměstnaných do dobrovolných aktivit. Pokud se však do dobrovolných aktivit nezaměstnaní zapojí, věnují podle Musicka a Wilsona dobrovolnictví více času než osoby zaměstnané. Otázkou je, zda ženy bez domova o možnosti dobrovolnou činnost vykonávat vědí a zda by ji vykonávat

¹⁰ Za jistý finanční efekt (především ve vztahu k pozdějšímu vyměření starobnímu důchodu) můžeme pokládat platbu pojistného na důchodové pojištění, které vysílající organizace hradí za dobrovolníka, který vykonává dobrovolnickou službu dlouhodobě, tj. déle než 3 měsíce a je-li vykonávána alespoň v rozsahu překračujícím v průměru 20 hodin v kalendářním týdnu (Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, § 6).

chtěly. Každopádně by jejich další pracovní aktivity mimo prostory azylového ubytování byly příležitostí k znovuzачlenění do společnosti.

Všechny ženy pojmenovaly změny, které by přineslo do jejich dalšího života, získání zaměstnání. Možnost zapojit se do pracovních aktivit s sebou přináší přiblížení se k normám a životnímu rytmu většinové společnosti. Naopak dlouhodobá nezaměstnanost přispívá k tomu, že normy a každodenní pravidelnost režimu pracujícího člověka se vzdalují. S tím souvisí velké množství volného času, pro který ženy nemají smysluplné naplnění. Zaměstnání, případně zapojení do jiných pracovních činností než které ženy vykonávají nyní, by mohlo do života žen přinést nové aktivity, příležitost k získání nových dovedností a pracovních návyků.

Lidské chování je motivováno nejrůznějšími motivy, které se navíc v průběhu času nebo pod vlivem nejrůznějších událostí mění. Motivace souvisejí s uspokojováním potřeb. Platí přímá úměra - čím silnější je potřeba, tím silnější je motivace. Motivace je ovlivňována vnějšími i vnitřními faktory. Ve výpovědích žen převládal motiv vnější – získání finančního přilepšení. Žena bez domova, navíc bez možnosti příjmu z placeného zaměstnání, je ve velmi špatné finanční situaci. Proto finanční přínos v motivaci žen bez domova převládal. To ženy bez domova s běžnou společností spojuje. Finanční odměna je totiž nejčastějším motivem pro hledání práce u většiny lidí. V odpovědích se objevily také další vnější motivy – pochvala a uznání za vykonanou práci. Ty souvisejí podle mého názoru s neuspokojenou potřebou žen být součástí běžného společenského života, společností blízkých lidí. Na druhou stranu je ale potřeba zmínit, že dlouhodobá nezaměstnanost žen je známkou jejich současného vyloučení z trhu práce a tak jejich cíl – získání zaměstnání, mohou vnímat jako velmi vzdálený, případně až nedosažitelný. Opakující se neúspěšné pokusy zaměstnání získat, totiž motivaci silně negativně ovlivňují a mohou vést až k apatii. Motivace popohání člověka vpřed a tak je důležité, aby poznávání motivů žen a spolupráce na posilování jejich motivace byla součástí každodenní sociální práce se ženami.

I přes současnou velkou poptávku po pracovní síle, je získání zaměstnání na formálním pracovním trhu pro ženy bez domova velmi obtížné. Ženy mají nedostatečné vzdělání, velmi chudou praxi (především v posledních letech), změnil se jejich režim dne, ztratily pracovní návyky. Můžeme je tedy považovat za osoby s kumulovanými hendikepy na trhu práce, a tak jsou pro zaměstnavatele neatraktivní. Nástroje aktivní politiky zaměstnanosti mají zaměstnavatele motivovat k zaměstnání dlouhodobě nezaměstnaných. O některých těchto nástrojích jsou ženy úředníky úřadu práce

informovány. Samy ale podmínkám využití těchto nástrojů nerozumí, a tak je ani nedokážou využít ve vlastní prospěch. Ženy bez domova vzhledem k dlouhodobé absenci pracovních zkušeností potřebují především individuální přístup ze strany pracovníků úřadu práce a sociálních pracovníků. To předpokládá dostatek času na podrobné a srozumitelné vysvětlení, umožnění nácviku a přípravy na případné dotazy potenciálního zaměstnavatele apod. Důležité je tedy pomoci ženám s přípravou na první kontakt se zaměstnavatelem, ať už bude probíhat po telefonu, písemně nebo osobně. Profesionální přístup mohou nabídnout například Job Cluby¹¹ zřizované úřady práce.

Dosavadní zkušenosti a přístupy žen k hledání zaměstnání souvisejí s jejich nereaktivností a přenecháním hledání práce především na pracovníky úřadu práce. Hledání práce v době nezaměstnanosti však má být hlavní náplní času nezaměstnaného. Způsoby hledání mají zahrnovat klasické metody, například vyhledávání inzerce v tištěných periodících, sledování specializovaných pracovních portálů, stránek zaměstnavatelů, hledání na sociálních sítích. Ženy jsou však vzhledem ke své počítačové negramotnosti odkázané především na pomoc pracovníků úřadu práce, případně sociálních pracovníků na azylovém domě. Umožnění bezplatného telefonického kontaktu s potenciálním zaměstnavatelem, případně předání seznamu volných pracovních míst, které jsou za pomoc při hledání zaměstnání pokládány, považuji za nedostačující. Úspěch může přinést pouze osobní přístup pracovníků, který bude ženy udržovat v aktivitě a povede je k hledání příležitostí a možností, jak svůj pracovní životopis obohatit o nové dovednosti, případně znalosti.

¹¹ Hlavním cílem tohoto poradenského programu je pomoci členům klubu vyrovnat se s nezaměstnaností a podpořit je ve snaze nalézt vhodné zaměstnání. Skupinová setkání umožňují vzájemnou výměnu zkušeností, nácvik důležitých dovedností, získání a zvýšení sebevědomí.

ZÁVĚR

Bezdomovectví žen má oproti bezdomovectví mužů mnohá specifika. Genderovým rozdílům začíná odborná veřejnost věnovat pozornost až v posledních letech. Prováděné výzkumy v zahraničí, ale i u nás, ukazují rozdíly ve zkušenostech, okolnostech a také potřebách žen a mužů.

Dlouhodobá nezaměstnanost je jednou z nejčastějších příčin bezdomovectví. Zároveň však můžeme říci, že bezdomovectví z trhu práce člověka prakticky vylučuje. Na vzájemné propojení dlouhodobé nezaměstnanosti, ztráty domova a sociálního vyloučení upozorňují všichni odborníci, kteří se problematikou bezdomovectví zabývají.

Vedle poskytnutí bezpečného bydlení je nabídka zaměstnání nejvíce motivujícím prostředkem k vyvinutí úsilí ke změně a odvaze k řešení složité sociální životní situace, ve které se člověk bez domova nachází. Zvýšení informovanosti široké veřejnosti o bezdomovectví, například prostřednictvím sdílení osobních příběhů, může přispět nejen k lepšímu pochopení, ale také ke zvýšení ochoty nabídnout lidem bez domova efektivní a účinnou pomoc. Možnost získat pracovní uplatnění efektivní a účinnou pomoc představuje. Zaměstnání přináší nejen finanční přilepšení, ale především příležitost k znovuzapojení se do života společnosti, kontakt s lidmi, aktivity, které mají přínos a smysl. Důležitá je také příležitost k znovuzažití potřebnosti, uvědomění si vlastních dovedností a schopností. Prostě moci zažít zase úspěch po dlouhé době a traumatických zážitcích, které jsou se životem bez domova spojeny.

Hledání efektivních řešení společenského problému bezdomovectví tak není možné bez úsilí, které bude zaměřeno právě na potřebu zaměstnanosti osob bez domova.

POUŽITÉ ZDROJE

Armstrong, M. (1999) *Personální management*. Praha: Grada.

Baláš, O. a kol. (2010) *Aktuální otazníky fenoménu bezdomovství*. 1. vyd. Brno: Centrum sociálních služeb.

Berešková, M. (2003) *Formy práce s bezdomovci na Slovensku*. Nitra: Diecézna charita.

Bjelončíková, M. et al. (2015) *Participativní přístupy v sociální práci*. Ostrava: Ostravská univerzita.

Bočáková, O. In Janebová, R.: „Kritická sociální práce“ jako cesta ke změně sociálních politik. In: *Forum sociální politiky*, č. 3/2015

Bočáková, O. In Rehuš, A. (2016) Chudoba a sociální exklúzia. *Reflexia sociálnych služeb a ošetrovatel'stva v praxi*. Brno: Tribun.

Brožová, D. (2009) *Kapitoly z ekonomie trhů práce*. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze.

Buchtová, B. a kol. (2002) *Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém*. Praha: Grada Publishing.

Buchtová, B., Šmajš, J., Boleloucký, Z. (2013) *Nezaměstnanost*. 2. vydání. Praha: Grada.

Brozmanová Gregorová, A., Jusko, P. Možnosti riešenia dlhodobej nezamestnanosti prostredníctvom dobrovoľníckych aktivít. In: *Sociální práce/Sociálna práca*. Ročník 2014, č. 1, s. 65 – 77.

Disman, M. (2002) *Jak se vyrábí sociologická znalost. Příručka pro uživatele*. Praha: Univerzita Karlova.

Fitzpatrick, Kemp, Klinker (2004) *Bezdomovství. Přehled výsledků výzkumů z Velké Británie*. Kostelec nad Černými lesy: Institut zdravotní politiky a ekonomiky.

Haasová, J. (2005) *Jak žijí v Olomouci ženy bez domova*. Olomouc: Univerzita Palackého.

- Hanzl, D. (2012) *Metody a techniky sociálního výzkumu*. Jihlava: Amaprint.
- Hendl J. (2008) *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2. vyd. Praha: Portál.
- Hetmáňková, R. (2013) *Zpátky ze dna: Zaostrěno na ženy*. Praha: Jako doma.
- Hradecký, I., Hradecká, V. (1996) *Bezdomovství – Extrémní vyloučení*. Praha: Naděje.
- Hradecký, I. a kol. (2007) *Definice a typologie bezdomovství*. Praha: Naděje.
- Janoušková, K., Nedělníková, D. (2008) *Profesní dovednosti terénních pracovníků: sborník studijních textů pro terénní pracovníky*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě.
- Jurovatý, P. (2006) U člověka bez domova se zvyrazňuje deprivácia z nedostatočne uspokojených potrieb. In: *Sociální práce/Sociálna práca*. Ročník 2006, č. 4, s. 36 – 39.
- Kolman, L., Rymešová, P., Chýlová, H., Gralton, L. (2012) *Motivace, produktivita a způsob života*. Praha: Linde.
- Kotová, H. a kol. (2015) *Streetwork!: dobrá práce 2015, české a zahraniční zkušenosti z práce v nízkoprahových sociálních službách*.
- Koubalíková, S. (2016) *Reintegrace recidivujících pachatelů majetkové kriminality z pohledu atribuční teorie. Disertační práce*. Brno: Masarykova univerzita.
- Marek, J., Strnad, A., Hotovcová, L. (2012) *Bezdomovectví v kontextu ambulantních sociálních služeb*. Praha: Portál.
- Mareš, P. (1994) *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Mareš, P. (2002) *Nezaměstnanost jako sociální problém*. 3.vyd. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Mareš, P., Horáková, M., Rákoczyová, M. (2008). *Sociální exkluze na lokální úrovni*. Praha: VÚPSV.

- Matoušek, O. a kol. (2001) *Základy sociální práce*. Praha: Portál.
- Matoušek, O. a kol. (2010) *Sociální práce v praxi*. 2. vydání. Praha: Portál.
- Matoušek, O., Koláčková, J., Kodymová, P. (2010) *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 2. vydání. Praha: Portál, 2010
- Matoušek, O. a kol. (2013) *Encyklopedie sociální práce*. Vyd. 1. Praha: Portál.
- Musil, L. (2004) „*Ráda bych Vám pomohla, ale ...*“ *Dilemata práce s klienty v organizacích*. Brno: Marek Zeman.
- Mühlpachr, P. (2002) *Sociální patologie*. Brno: Masarykova univerzita.
- Mühlpachr, P. (2008) *Úvod do studia sociální práce*. Brno: MSD.
- Navrátil, P. (2001) *Teorie a metody sociální práce*: Brno: Marek Zeman.
- Nedělníková, D. a kol. (2007) *Metodická příručka pro výkon terénní sociální práce*. Ostrava: Ostravská univerzita Ostrava.
- Németh, P. (2012) Anketa: Vytváření sítí.. In: *Sociální práce/Sociálna práca*. Ročník 2012, č. 1, s. 4.
- Plachý, A. (2006) Nejsme připraveni na bezdomovectví celých rodin. In: *Sociální práce/Sociálna práca*. Ročník 2006, č. 4, s. 3 - 6.
- Podlaha, B. (2012) Anketa: Vytváření sítí.. In: *Sociální práce/Sociálna práca*. Ročník 2012, č. 1, s. 3.
- Potužáková, Z. (2012) *Strukturální změny českého trhu práce a proměna sociálního modelu*. Praha: Nakladatelství ČVUT.
- Průdková, T., Novotný, P. (2008) *Bezdomovectví*. Praha: Triton.
- Reeve, K., Casey, R., Goudie, R. (2006) *Homeless Women: Still being failed yet striving to survive*. London: Crisis.

- Rehuš, A. a kol. (2016) *Reflexia sociálních služeb a ošetrovatel'stva v praxi*. Brno: Tribun EU.
- Trbola, R., Nečasová, M. Rákoczyová, M. *Role lokálních vlád při řešení problémů sociálního vyloučení*. Praha: VÚPSV.
- Sirovátka, T., Winkler, J., Žižlavský, M. (2009) *Nejistoty na trhu práce*. Brno: Masarykova univerzita.
- Strategie sociálního začleňování 2014 – 2020* (2014). Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí.
- Strauss, A., Corbinová, J. (1999) *Základy kvalitativního výzkumu. Postupy a metody techniky zakotvené teorie*. Brno: Sdružení Podané ruce.
- Štěchová, M., Luptáková, M., Kopoldová, B. a kol. (2008) *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Štikar, J. a kol. (1996) *Základy psychologie práce*. Praha: Karolinum.
- Švaříček, R., Šed'ová, K. a kol. (2007) *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 1. vyd. Praha: Portál.
- Švaříček, R. a kol. (2014) *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 2. vyd. Praha: Portál.
- Teichmannová, J. (2016) *Komparace přístupů k bezdomovectví v ČR a USA* (diplomová práce). Praha: Vysoká škola ekonomická.
- Tošner, J., Sozanská, V. (2006). *Dobrovolníci a metodika práce s nimi v organizacích*. Praha: Portál.
- Vágnerová, M., Csémy, L., Marek, J. (2013) *Bezdomovectví jako alternativní existence mladých lidí*. Praha: Univerzita Karlova.
- Valiček, P. (2012) *Anketa: Vytváření sítí*. In: *Sociální práce/Sociálna práca*. Ročník 2012, č. 1, s. 6.

Varga, L. (2006) Společnost neposkytuje bezdomovcům dostatečné služby. In: *Sociální práce/Sociálna práca*. Ročník 2006, č. 4, s. 40 - 42.

Internetové zdroje

Český statistický úřad. *Výsledky sčítání bezdomovců 2011*. Dostupné 30. 6. 2016 z https://www.czso.cz/csu/sldb/vysledky_scitani_bezdomovcu

Dragomerická, E., Kubisová, D., Anděl, M. (2004) *Duševní zdraví pražských bezdomovců*. Dostupné 25. 8. 2016 z http://www.tigis.cz/images/stories/psychiatrie/2004/04/dusevni_zdravi_prazskych_bezdomovcu.pdf

Evropská konsensuální konference o bezdomovectví Brusel, prosinec 2010. (2010) Dostupné 6. 6. 2016 z http://www.azylovedomy.cz/soubory/282_Z%C3%A1v%C4%9Bry%20konsensu%C3%A1ln%C3%AD%20konference%202010_web.pdf

Fond evropské pomoci (2014) Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí. (online) Dostupné 6. 5. 2016 z <http://www.mpsv.cz/cs/18823>

Internetová jazyková příručka Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky - <http://prirucka.ujc.cas.cz/>

Job Club Úřadu práce (2013) Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí. Dostupné 25. 10. 2016 z https://portal.mpsv.cz/upcr/kp/olk/poradenstvi/Job_club_uradu_prace.pdf

Kde jsi, když tu nejsi. In: *Nový prostor* č. 437. Dostupné 13. 9. 2016 z <http://www.novyprostor.cz/clanky/437/kde-jsi-kdyz-tu-nejsi.html>

Kolářová, J. (2015) *Koho opomíjíme? Práce s násilnými osobami bez domova*. Praha: Jako doma – Homelike, o.p.s. Dostupné 21. 8. 2016 z <http://jakodoma.org/wp-content/uploads/2015/07/Koho-opom%C3%ADj%C3%ADme-Pr%C3%A1ce-s-n%C3%A1siln%C3%BDmi-osobami-bez-domova.pdf>

Konsensuální konference o bezdomovectví v České republice: sborník z konference: Praha, 26. – 27. 11. 2014. (2015) Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí. (online) Dostupné 20. 5. 2016 z <http://www.bezdomovectvi.info/cs/sbornik-z-konference/>

Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v České republice do roku 2020. (2013) Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí. (online) Dostupné 20. 5. 2016 z <http://www.mpsv.cz/files/clanky/16893/bezdomovectvi.pdf>

Kuchařová, V., Zamykalová, L. (2002) *Rovnost příležitostí žen a mužů na trhu práce.* Praha: VÚPSV. Dostupné na 15. 6. 2016 z <http://praha.vupsv.cz/Fulltext/RovPri.pdf>

Marek, J. (2010) *Psychosociální bariéry v reintegraci bezdomovců. Bakalářská práce.* Praha: Univerzita Karlova.

Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. Dostupné z <http://www.mpsv.cz/>

Rad Bandit: Neviditelné mezi námi. *Nový prostor* č. 437. Dostupné 15. 10. 2016 z <http://www.novyprostor.cz/clanky/437/kde-jsi-kdyz-tu-nejsi.html>

Rebuilding shattered lives. The final report. Dostupné 20. 10. 2016 z http://rebuildingshatteredlives.org/wp-content/uploads/2014/03/Rebuilding-Shattered-Lives_Final-Report.pdf

Rochovská, A. a kol. *Špecifika potrieb mladých ľudí bez domova v prostredí Bratislavy. Závěrečná správa z projektu.* https://www.iuventa.sk/files/zs_beba.pdf

Snopek, J. (2012) *Systém dostupného bydlení.* Dostupné 5. 9. 2016 z http://www.mpsv.cz/files/clanky/12800/prezentace_7.pdf

Strategie politiky zaměstnanosti do roku 2020. Dostupné 18. 10. 2016 z https://portal.mpsv.cz/sz/politikazamest/strateg_zam_2020/strategiepz2020.pdf

Systém dostupného bydlení. Agentura pro sociální začleňování. Dostupné 5. 9. 2016 z http://www.socialni-zaclenovani.cz/03%20-%20Bydleni/03_04.pdf

Šimíková, I., Trbola, R., Milota, J., Frišaufová, M., Vyhlídal, J. (2016) *Riziko ztráty bydlení a jeho prevence*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí. Dostupné 8. 9. 2016 z http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_415.pdf

Šimíková, I., Vyhlídal, J. (2015) *Popis velikosti a struktury skupin osob, které by mohly představovat cílovou skupinu sociálního bydlení*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí. Dostupné 18. 10. 2016 z http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_398.pdf

Šmídová, M., Vávra, M. (2016) Attitudes towards Homeless Persons in the Czech Republic: A Research Note. *European Journal of Homelessness*. Volume 10. No 1. http://www.feantsaresearch.org/IMG/pdf/10-1_think_piece.pdf

Trlifajová, L. a kol. (2015) *Mezi dávkami a prací, která není?* Praha: Multikulturní centrum Praha. Dostupné 20. 10. 2016 z <https://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/pri-uradu-vlady/jiri-dienstbier/aktualne/Vyzkum---Mezi-davkami-a-praci.pdf>

Vzdělávací aktivity projektu Pracovní návyky. Dostupné 12. 10. 2016 z <http://www.pracovninavyky.cz/vzdelavani.html>

WHEN – Women's Homelessness in Europe Network.
<http://www.womenshomelessness.org/>

Ženy sobě. Principy spolupráce se ženami v sociálně tíživé situaci. Sborník z konference. (2015). Praha: In IUSTITIA, Jako doma, Rozkoš bez rizika. Dostupné 20. 10. 2016 z http://jakodoma.org/wp-content/uploads/2015/10/JD_sbornik_final.pdf

Zákony

Koncepce rozvoje a řešení problematiky bezdomovectví v České republice do roku 2020.

Usnesení vlády České republiky ze dne 28. srpna 2013 č. 666.

Vyhláška, kterou se provádí zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti. Vyhláška č.

518/2004 Sb. v účinném znění ke dni 30. 9. 2016.

Zákon o zaměstnanosti. Zákon č. 435/2004 Sb. v účinném znění ke dni 30. 9. 2016.

Zákon o sociálních službách. Zákon č. 108/2006 Sb. v účinném znění k 30. 9. 2016.

Zákon o důchodovém pojištění. Zákon č. 155/1995 Sb. v účinném znění k 1. 11. 2016.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1:

Která z uvedených skupin si zaslouží prioritu při rozdělování sociální pomoci?

Příloha č. 2:

Pomoc bezdomovcům – mezinárodní srovnání

Příloha č. 3:

Typologie ETHOS s návrhem národních subkategorií pro Českou republiku

Příloha č. 4:

Seznam otázek k rozhovorům s respondentkami výzkumu

Příloha č. 5:

Projekty v České republice zaměřené na pomoc osobám bez domova

Příloha č. 1:**Která z uvedených skupin si zaslouží prioritu při rozdělování sociální pomoci?**

(Analýza dat Eurbarometru – Sociální exkluze a chudoba 2007 a 2010)

	Česká republika	Evropský průměr	Minimum Maximum
Opuštěné a zanedbané děti	74%	65%	58 % Velká Británie, Portugalsko 80 % Nizozemí
Rodiče samoživitelé	70%	51%	14 % Portugalsko 76 % Německo
Zdravotně postižení lidé	65%	58%	46 % Lucembursko 72 % Rakousko
Starší lidé	60%	57%	40 % Lucembursko 64 % Bulharsko
Nezaměstnaní	55%	49%	25 % Nizozemí 74 % Řecko
Bezdomovci	22%	48%	22 % Česká republika 77 % Řecko
Lidé trpící závislostmi	4%	21%	4 % Česká republika, Bulharsko 52 % Švédsko
Imigranti	2%	15%	2 % Česká republika 33 % Švédsko
Mladí pachatelé	2%	16%	2 % Česká republika 35 % Itálie

Zdroj: Šmídová, M., Vávra, M. (2016), vlastní zpracování

Příloha č. 2:**Pomoc bezdomovcům – mezinárodní srovnání (údaje uváděné v procentech)**

(Analýza dat Eurbarometru – Sociální exkluze a chudoba 2007)

	Česká republika	Německo (východ)	Německo (západ)	Itálie	Nizozemí	Švédsko	Slovensko
Přispívám peněžními dary na charitu	25,3	49,8	35,0	23,3	27,9	59,9	33,4
Nakupuji časopisy, které bezdomovci prodávají	11,8	23,9	20,5	6,8	42,1	37,3	29,7
Dávám peněžní dary lidem na ulici	8,5	3,5	22,9	24,3	14,5	16,5	24,5
Bezdomovcům nepomáhám	35,8	13,9	17,8	14,0	16,5	11,0	18,4
Nezajímám se o bezdomovce	18,0	7,8	15,3	20,1	7,3	5,2	9,8
Nasměřuji je na příslušné organizace	4,3	6,7	6,3	5,8	4,6	5,7	9,7
Nevím	2,8	3,3	2,7	6,9	1,2	2,2	2,5
Pomohu jim najít práci	1,1	3,1	4,0	5,7	0,9	2,7	3,7
Poskytnu jim nouzový přístřešek	1,6	3,1	2,8	5,5	2,1	3,1	2,7
Ostatní	1,3	2,8	2,1	5,2	1,4	2,3	3,0

Zdroj: Šmídová, M., Vávra, M. (2016), vlastní zpracování

Příloha č. 3:
Typologie ETHOS s návrhem národních subkategorií pro Českou republiku

Konceptní kategorie	Operační kategorie		Životní situace	Generická (druhov) definice	Národní subkategorie		*						
	1	2			1.1.1	2.1.1 2.1.2							
BEZ STŘECHY	Osoby přežívající venku		Veřejné prostory nebo venku (na ulici)	Osoby přežívající na ulici nebo ve veřejně přístupných prostorech bez možnosti ubytování	1.1.1	Osoby spící venku (např. ulice, pod mostem, nádraží, letiště, veřejné dopravní prostředky, kanály, jeskyně, odstavené vagony, stany, garáže, prádelny, sklepy a pludy domů, vraky aut)	b						
	Osoby v noclehárně		Noclehárna	Osoby bez obvyklého bydliště, které využívají nízkoprahové noclehárny	2.1 2.1.2	Osoby v nízkoprahové noclehárně Osoby sezonně užívatelé k přenocování v prostoru zařízení bez lůžek	b b						
BEZ BYTU	Osoby v ubytovnách pro bezdomovce		Azylový dům pro bezdomovce	Osoby v azylových domech s krátkodobým ubytováním	3.1	3.1.1 3.1.2 3.1.3 3.1.4 3.1.5 3.1.6	Muži v azylovém domě Ženy v azylovém domě Matky s dětmi v azylovém domě Otcové s dětmi v azylovém domě Úplné rodiny v azylovém domě Osoby v domě na půli cesty	b b b b b b					
					3.2	Přechodná ubytovna	Osoby ve veřejných ubytovnách s krátkodobým ubytováním, které nemají vlastní bydlení	3.2.1	3.2.1	Osoby ve veřejné komerční ubytovně (nemají jinou možnost bydlení)	b		
								3.2.2	3.2.2	Osoby v příštíře po vystěhování z bytu	b		
								3.3.1	3.3.1	Bydlení s podporou výslovně určené pro bezdomovce	b		
					4	Osoby v pobytových zařízeních pro ženy		Pobytové zařízení pro ženy	Ženy ubytované krátkodobě v zařízeních z důvodu ohrožení domácími násilím	4.1	4.1.1	Ženy ohrožené domácími násilím pobývající na skryté adrese	a
										4.2	4.2	Ženy ohrožené domácími násilím pobývající v azylovém domě	a
	5	Osoby v ubytovnách pro imigranty		Přechodné bydlení (azylová zařízení pro žadatele o azyl) Ubytovny pro migrující pracovníky	Imigranti v přechodných ubytovnách z důvodu imigrace Osoby v ubytovnách pro migrující pracovníky	5.1	5.1.1	Žadatelé o azyl v azylových zařízeních	a				
						5.2	5.2.1	Migrující pracovníci – cizinci ve veřejné komerční ubytovně (nemají jinou možnost bydlení)	a				
	6	Osoby před opuštěním instituce		Věznice a vazební věznice Zdravotnická zařízení Zařízení pro děti	Bez možnosti bydlení po propuštění Zůstává dle z důvodu absence bydlení Bez možnosti bydlení	6.1	6.1.1	Osoby před opuštěním věznice	a				
						6.2	6.2.1	Osoby před opuštěním zdravotnického zařízení	a				
7	Uživatelé dlouhodobější podpory		Pobytová péče pro starší bezdomovce Podporované bydlení pro bývalé bezdomovce	Senioři a osoby invalidní dlouhodobě ubytované v azylovém domě Dlouhodobě bydlení s podporou pro bývalé bezdomovce	7.1	7.1.1	Muži a ženy v seniorském věku nebo invalidé dlouhodobě ubytované v azylovém domě	b					
					7.2	7.2.1	Bydlení s podporou výslovně určené pro bezdomovce	b					

NEJISTÉ BYDLENÍ	8	Osoby žijící v nejistém bydlení	8.1	Přechodné bydlení u příbuzných nebo přátel	8.1.1	Osoby přechodně bydlící u příbuzných nebo přátel (nemají jinou možnost bydlení)	a	
		8.2	Bydlení bez právního nároku	8.1.2	Osoby v podnájmu (nemají jinou možnost bydlení)	a		
		8.3	Nezákonně obsazení pozemku	8.2.1 8.2.2 8.3.1	Osoby bydlící v bytě bez právního důvodu Osoby v nezákonně obsazené budově Osoby na nezákonně obsazeném pozemku (zahradkářské kolonie, zemnice)	a b b		
NEVYHO- VUJÍCÍ BYDLENÍ	9	Osoby ohrožené vystěhováním	9.1 9.2	Výpověď z nájemního bytu Ztráta vlastnictví bytu	9.1.1 9.2.1	Osoby, které dostaly výpověď z nájemního bytu Osoby ohrožené vystěhováním z vlastního bytu	a a	
		10	Osoby ohrožené domácím násilím	10.1	Policejně zaznamenané domácí násilí	10.1.1	Osoby ohrožené domácím násilím – policejně zaznamenané případy – oběti	a
		11	Osoby žijící v provizorních a neobvyklých stavbách	11.1 11.2 11.3	Mobilní obydlí Neobvyklá stavba Provizorní stavba	11.1.1 11.2.1 11.3.1	Osoby žijící v mobilním obydlí, např. maringotka, karavan, hausbot (nemají jinou možnost bydlení) Osoby žijící v budově, která není určena k bydlení, např. osoby žijící na pracovišti, v zahradních chatkách se souhlasem majitele Osoby žijící v provizorních stavbách nebo v budovách např. bez kolaudace	a a a
12	Osoby žijící v nevhodném bydlení		12.1	Obydlené neobvyklé byty	12.1.1	Osoby žijící v nevhodném objektu – obydlí se stalo nezpůsobilým k obývání, ale dříve mohlo být	a	
	13		Osoby žijící v přelidněném bytě	13.1	Nejvyšší národní norma definující přelidnění	13.1.1	Osoby žijící v přelidněných bytech	a

*** Použité zkratky v posledním sloupci – Stupeň ohrožení**

a – ohrožené osoby

b – bezdomovci

Zdroj: Hradecký, I. a kol. Definice a typologie bezdomovství.

Příloha č. 4

Seznam otázek k rozhovorům s respondentkami výzkumu

1. Co pro Vás znamená práce?
2. Co pro Vás znamená zaměstnání?
3. Jak důležité je podle Vás mít práci a dokážete vysvětlit proč?
4. Můžete mi říct, co Vám pracovní činnost nebo zaměstnání přinášejí?
5. Jak vypadá Váš typický den?
6. Jak ovlivní získání zaměstnání Váš budoucí život?
7. Jaké změny podle Vás získání zaměstnání přinese?
8. Jak si představujete Váš typický den, když budete pracovat u zaměstnavatele?
9. Předpokládáte, že získání zaměstnání pomůže vyřešit Vaši situaci s bydlením?
10. Účastníte se nějakých pracovních činností na azylovém domě?
11. Co Vás motivuje tyto pracovní činnosti vykonávat?
12. Máte v současné době nějaké zaměstnání?
13. Jaké zaměstnání hledáte?
14. Co Vás motivuje hledat zaměstnání?
15. Vyhledáváte pomoc při hledání zaměstnání?
17. Jak hodnotíte poskytovanou pomoc při hledání zaměstnání?
18. Konkretizujte, prosím, jakou pomoc při hledání zaměstnání byste uvítala?
19. Vnímáte rozdíl mezi hledáním zaměstnání, když jste měla trvalé bydliště a nyní, když bydlíte na azylovém domě, případně na sociálním bytě?
20. Jaké jsou podle Vás překážky, které Vám nyní brání získat zaměstnání?
21. Existují nějaké důvody, proč byste odmítla zaměstnání?

Příloha č. 5: Projekty v České republice zaměřené na pomoc osobám bez domova

Projekt [Nejdřív střecha](http://www.nejdriivstrechu.cz) – patron a iniciátor projektu Vojtěch Sedláček (www.nejdriivstrechu.cz)

Základní myšlenkou je fakt, že již první dny, které člověk musí prožít na ulici, má devastující vliv na osobnost člověka. Projekt nabízí lidem, kteří přišli o střechu nad hlavou, úhradu ubytování až na dva měsíce. Ubytování získají v noclehárnách, azylových domech nebo bytech s podporou sociálního pracovníka. Součástí je také intenzivní odborné sociální a psychologické poradenství. Ubytování a poradenství poskytuje spolek NADĚJE. Během tohoto období by se měli lidé bez domova zorientovat v této nové krizové životní situaci a začít ji řešit.

Restart@Siemens (www.siemens.cz)

Vybraným osobám česká pobočka firmy Siemens nabízí zaměstnání lidem bez domova, jeden rok hradí náklady na bydlení a poskytuje sociální podporu a poradenství. Tento projekt přináší lidem bez domova návrat do běžného života, nástup do stálého zaměstnání, podporu a poradenství při řešení praktických záležitostí (např. dluhy z minulosti).

Zamotané životy lidí bez domova

Projekt financovaný z operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost je zaměřen na získání dílčí kvalifikace u lidí bez domova, kteří využívají sociální služby Oblastní charity Teplice. Dílčí kvalifikace je doplněna odbornou praxí u vybrané firmy a provedením kvalifikační zkoušky u certifikované osoby. Získání dílčí kvalifikace má podpořit sociální integraci osob bez domova.

Fond evropské pomoci nejchudším osobám (FEAD)

Fond evropské pomoci nejchudším osobám (FEAD) byl zřízen na období 2014 – 2020. Jeho cílem je zmírňovat extrémní formy chudoby, jejichž dopad na sociální vyloučení je největší. Je zaměřen především na bezdomovectví a chudobu dětí. Jedná se o pomoc v podobě poskytnutí potravin, oblečení a nezbytných předmětů osobní potřeby, například hygienických potřeb, obuvi, apod. Smyslem je pomoci těm nejchudším s řešením základních potřeb, což je předpokladem toho, aby byly schopny se ucházet o zaměstnání nebo navštěvovat kurzy odborné přípravy a jiné aktivity. Balíčky jsou po celé České republice distribuovány prostřednictvím veřejnoprávních subjektů nebo nevládních organizací.